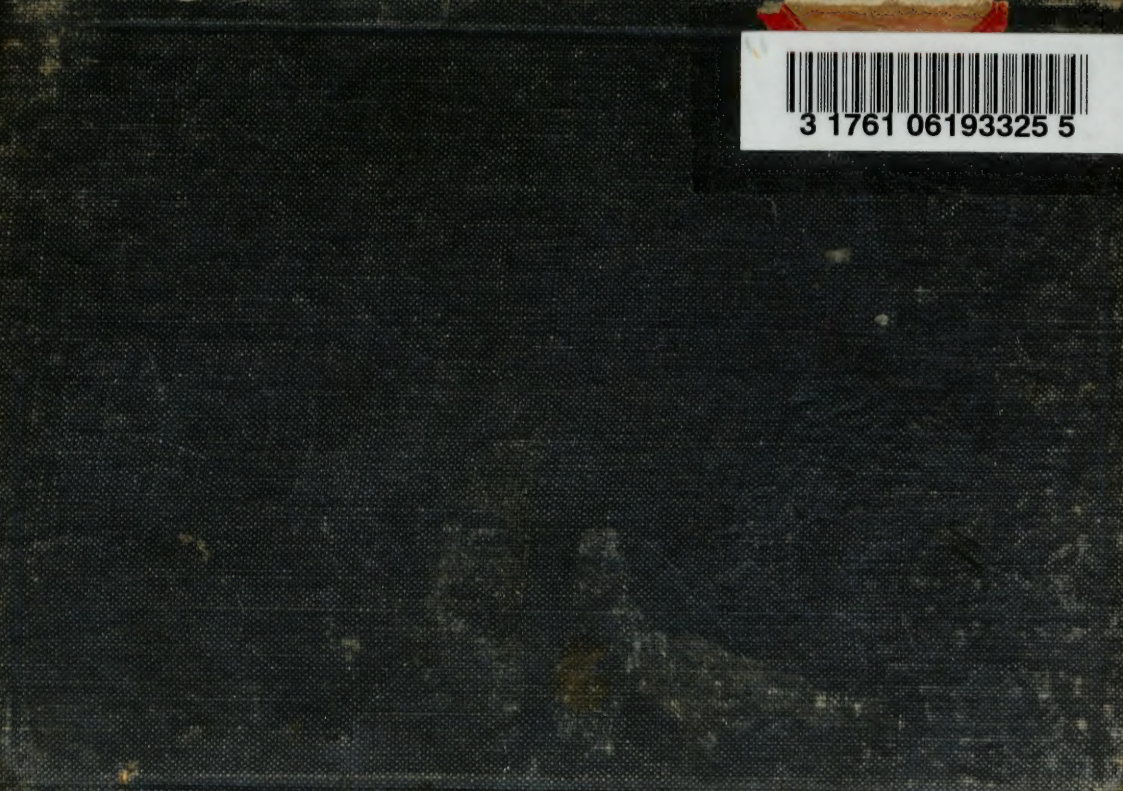
3 1761 06193325 5

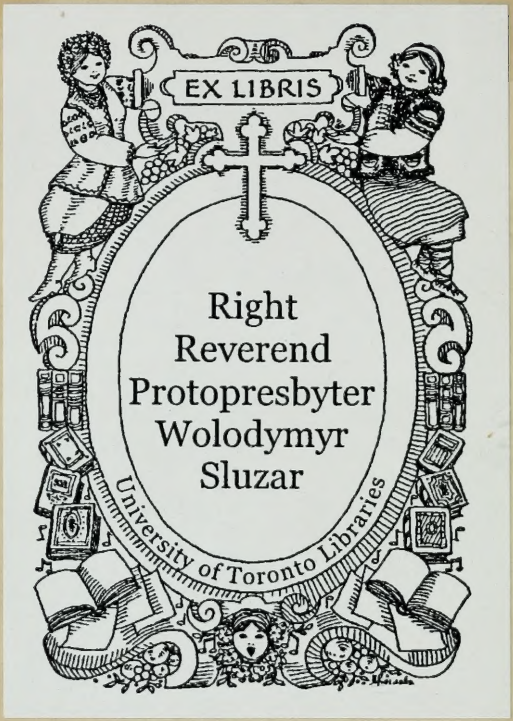
EX LIBRIS
Right
Reverend
Protopresbyter
Wolodymyr
Sluzar
University of Toronto Libraries

1927 4 JAN

2.84.
7.81.

УКРАЇНСЬКА ДІТОЧА ГРОМАДА
В МОНТРЕАЛІ
ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

LIBRARY
APR 14 2004
UNIVERSITY OF TORONTO

Ч. 180. ВИДАНЄ УКР. ПЕДАҐОҐІЧНОГО ТОВАРИСТВА.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

Його житє і літературна дїяльність.

Ювилейне виданє в соті роковини уродин Поета.

З іллюстрациями.

У ЛЬВОВІ, 1914.

Накладом Українського педагоґічного товариства.“

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

УКРАЇНСЬКА ДІТОЧА ГРОМАДА
В МОНТРЕАЛІ
ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

ЖИТЄ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

I. Дитячий і хлопячий вік Тараса.

Тарас Грушівський-Шевченко уродив ся 25. лютого р. 1814. в селї Моринцях, звенигородського повіту, київської ґубернії.

Року 1816. перенеслись родичі Тараса, Григорій і Катерина, кріпаки дїдича Енґельгардта, з Моринець в Кирилівку, тому то всї дитячі спомини поета вяжуть ся з Кирилівкою. З цїкавих епізодів його дитячого віку треба згадати про його мандрівку до желїзних стовпів, що »підпирають небо.« Сьвітогляд його був дуже вузонький: не сягав поза рідне село; зате тісне житє з природою вщіпило в него ту вразливість на пишну єї красоту, яку знаходимо в його творах.

Доки жила добра мати Тараса, дотоди молода його доля була золота. Він не знав тодї лиха, бавлячи ся з сільськими дїтьми, іменно з малою, кучерявою Оксаною, мабуть тою самою дївчиною, що раз, беручи плоскінь, почула, що Тарас плакав, пасучи ягнята. Тодї вона прийшла, втерла йому сльози й поцїлувала.

Коли Тарасови було 9 лїт, вмерла йому мати в 32. роцї свого віку. Її, молодую положила в могилу нужда та праця. Відтак батько Тараса оже-

нив ся вдруге з удовою Оксаною і так увійшла в дім мачуха. Вона була вдачі суворої і сварливої. Були-ж у неї діти з першого подружа і проте задля дітий-зведенят настали в сімї злидні й невзгодини. Мачуха не любила Тараса найбільш за те, що він нераз побивав єї слабенького Степанка. То й часто карала вона малого пасерба, хоч він іноді був невинним.

Відомо, як то вона звела раз пеню на ненависного їй Тараса, коли у постоялого салдата украдено 3 золоті (45 копійок). Той божив ся, що не брав і не бачив гроший, але мачуха стояла на своєму, твердячи, що гроші вкрав Тарас. Тодї Тарас втік з батьківського двору і ховав ся 4 днї. Пятого-ж дня знайшли Тараса і взяли на опит: звязали йому руки й ноги та почали бити різками, вимагаючи, щоби признав ся, де подів украдені у салдата гроші. Довго Тарас терпеливо переносив катованє, але на третий день знеміг ся і щоби спекати ся різок, він приняв на себе крадїж і сказав, що гроші закопав в саду. А як йому звелїли показати те місце, то сказав, що нїчого не знає про гроші. Відтак почали знов його бити, але нїчого вже не добились і примученого хлопця закинули в комору. Перегодом показало ся, що гроші вкрав у салдата мачушин Степанко і сховав їх в дуплї старої верби.

Невзгодини домові приневолили батька, віддалити Тараса від очий мачухи і віддати »на виучку«. Але непосидючий хлопчина не учив ся радо, а слухав охотнїйше оповідань свого дїда й батька про давну бувальщину. Батько розказував Тарасови в неділю або в сьвята повісти з біблїйної історії або з житя сьвятих. Іншою була мова столїтнього дїда. Він був самовидцем

Шевченкова хата.

коліївщини і в неділю залюбки розказував дітям і внукам про гайдамаків.

В два роки по смерти матери вмер також батько Тараса і так одинайцятилітній Тарас став круглим сиротою і попихачем у злющої мачухи. Часто сидів під тином у старій ряднині і думав про гірку долю сироти. Але-ж мачуха не давала йому дармувати: від весни до пізної осени велїла йому пасти телята і свині біля Кирилівки й Тарасівки.

А вже-ж в зимі дядько Павло й мачуха казали Тарасови ходити до школи. Взявши таблічку, каламар і псалтир, пішов до дяка Петра Бугорського і був у него школярем і робітником.

У Бугорського вчив ся Тарас граматки (букваря), часослова й псалтири. А був той дяк великий пяниця і мало пильнував науки. Іноді втїкав від него Тарас і скривав ся в саду мужика Жениха. Під кінець другого року вивчив ся таки у дяка псалтири.

Учителеви та школяреви велось гаразд, коли в селї був мерлець. Тарас читав з памяти трохи не цїлу псалтир сильним голосом; проте громадяни полюбили молоденького попихача дяківського і відтак у селї не похоронено ні одного покійника, над котрим Тарас не прочитав би псалтири. За читанє давали йому книш і копу (50 копійок). Гроші ті забирав собі Бугорський, а Тарасови давав з них десяту копійку. Тоді ходив Тарас в сїрій, дїравій свитинї, без шапки і чобіт як лїтом так і зимою.

Вже тоді любив Тарас рисувати і як тільки спроміг ся, купував собі грубого, сїрого паперу та в буряні рисував собі коней, москалїв і т. і. У Бугорського Тарас пізнав ся з малярами, з су-

Тарас з сестрою.

сїдних сїл: з Хлипнівки, Лисянки і з Тарасівки.

Від Бугорського втік Тарас раз на все, бо не злюбив його за жостокість. А та обставина, що Шевченко змалку виховував ся у дяка на сьвятім письмі, мала рішучий вплив на його цїлу поетичну творчість. Богато з Тарасових поезий має свою ґенезу в сьв. письмі, а ту глубоку релїґійність, яка проявляєсь в великій части його творів, також сюди належить віднести.

Тепер став мандрувати бідний хлопчина по селах, »ходив та плакав, та людей шукав, щоб добру навчили«. А хотїв він стати доконче малярем, та оден маляр сїльський, хиромантик, виворожив йому з руки, що у него нема »кебети« ні до чого. Відтак тринайцятилїтній Шевченко вернув ся в рідне село і став »пастирем стад непорочних«, се-б то пастухом громадських овець.

Старший брат Тараса, Микита, бажав заправити його до хазяйства, та дарма! Пустотливий, непосидючий хлопець не хотїв бути хлїборобом, Він пішов на службу до Григорія Кошиці, що був попом в Кирилівці. Спершу був Тарас у його »кредєнсовим«, а опісля став »наймитчуком« та погоничем товару.

У Кошиці жилось Тарасови добре, проте служив він у того попа кілька років. Великий вплив на него мала дружина Григорія Кошиці, Ксеня Прокопівна, — жінка ідеальна. Від неї переймив Тарас чутливу вдачу і любов до бідних та страждучих людий. Подякувавши Кошицям за хлїб-сіль, Тарас пішов у село Хлипнівку, що славило ся своїми малярами. В одного з них Шевченко й осїв та жив неділь через дві на пробі. Маляр хлипнівський найшов його спосібним до

своєї штуки, але боявсь держати в себе хлопця-кріпака без призволу поміщика. Проте порадив Тарасови, постаратись о карту, що нею поміщик позволив би своєму кріпакови жити в Хлипнівці та вчитись малярства.

2. Тарас в панській службі.

Послухавши ради маляра в Хлипнівці, Тарас пішов у Вільшану, де жив Дмитренко, управитель майна Енґельгардта і став просити о карту. Та от Дмитренко зміркував скоро, що се хлопчина жвавий і цікавий: задля того не видав йому карти, але взяв до двора на службу. Там приділено його до кухні »на пробу«.

Тарас попав ся під кормигу кухаря. Той казав йому чистити горшки і кітли носити дрова на кухню й таке інше робити. Але-ж і при такій роботі Тарас рисував залюбки і як тільки придбав собі який гріш, купував собі сейчас книжочку з образками. Діставши-ж яку нову книжочку, ховав ся з нею в саду, щоб ніхто з двірської служби його не побачив. Там він рисував собі образки і наліплював їх на деревах. Рисуючи, погукував собі весело й співав всілякі пісні. Але-ж таким робом Тарас залишав іноді свою службу, і.за чого двірський кухар гаразд його побивав.

Минув час проби і відтак управитель, оцінюючи вдачу і хист кождого хлопця, завважив в одвітному спису, що Тарас є гідним, бути колись кімнатним малярем. Одначе така клясифікація управителя не спасла Тараса від долі панського козачка. Його убрали в дрилїхову куртку та в широкі шаравари і відвезли в Вильну, де тоді жив поміщик Енґельгардт. Обовязком Тараса було,

услугувати панови в дорозї, а дома стояти мовчки в кутї »передньої«, поки пан не крикнув, щоб козачок подав люльку, або наляв склянку води. Але пустїй-Тарас не міг довго стояти тихо перед дверми поміщика: він співав собі часто гайдамацькі пісні або крадькома відрисовував олівцем образи суздальської школи.

Пан Тараса був чоловік непосидючий: часто їздив до Київа, до Вильни, Варшави й до Петербурга та брав з собою жвавого козачка. В часї тих панських мандрівок Шевченко що раз більше виправляв ся в рисованю і як тільки побачив який образ, старав ся вірно його відрисувати. Та от, ізза сїєї любови до штуки Тарас потерпів раз від свого пана чимало.

Дїялось се 6. грудня 1829. Живучи в Вильнї, поміщик Енґельгард поїхав на баль, що його устроїли дворяни в ресурсї на іменини царя Николая. Тарас лишив ся дома. Коли все затихло-заснуло, засьвітив він сьвічку і став рисувати. Зпоміж картин вибрав він собі козака Платова.[1]) Вже добрав ся до маленьких козачків, гарцюючих около конїт великого ґенеральського коня, коли позаду його відчинились двері і увійшов поміщик. Неначе бісноватий кинув ся на свого козачка й побив його тяжко. На другий день приказав ще кучерови Сидоркови випарити його хорошенько, заявивши, що Тарас міг був запалити не тільки дім, але й місто.

Перегодом поміщик віддав Шевченка на науку якомусь кімнатному маляреви в Варшавї. Тарасови було тоді лїт шїснацять від роду. Коли

[1]) Матвій Платов (1751—1818), атаман козаків донських став опісля ґенералом, коли воював щасливо з неприятелями Росиї.

Пан застає Шевченка при рисованю.

жив у Варшаві, пізнав ся він з одною швачкою, Дунею Гашовською. Перша ся любка панського козачка не була кріпачкою. Не диво проте, що те закоханє збудило в Тарасї думки нові, які досїль ще не ворушились в його голові. Бідному сиротї розкрив ся сьвіт новий, — він почув також в собі гідність людську та подумав собі, що й він міг би на сьвітї віддихати вільнїйше. Але ж та швачка була Полькою і домагалась від Тараса, щоби з нею говорив по польськи. Хоча-ж Шевченко силував ся вволити еї волю, то в бесїдї навертав часто на лад мови рідної, а опісля читав в оригїналї поетичні творп Адама Міцкевича, Богдана Залеського та й естетику Кароля Лїбельта.

---

3. Тарас учить ся малярства.

Варшавський маляр запримітив в Тарасї великий хист до своєї штуки, але-ж крім мальованя кімнат не міг його нїчого більше навчити. А був се добрий чоловік: коли відтак по шістьох місяцях прийшов до Енґельгардта за обіцяною платою, то висказав щиру правду, що Шевченко годен навчитись вищої штуки малярської. За радою того маляра поміщик віддав Тараса в школу варшавського маляра, що звав ся Лямпі. Поміщик подумав, що колись міг би мати велику користь, як би його кріпак добре вивчив ся малярства: проте увійшов в угоду з тим артистом з тою вимінкою, щоб Шевченко жив таки в панському домі й тільки доходив на лекциї.

У Лямпійого вчив ся Шевченко трохи не цїлий рік. Для бідного кріпака настали днї щасливі. Він увійшов між людий вольних і став також сам

вільнійше віддихати, бо більшу частину дня був свобідний від панської служби. Але ледви розглянув ся в сьвіті, повертала з більшою силою тяжка задума і згадка про гірку долю кріпацьку. Тоді бачив він, як свобідно й весело жнють собі інші люди, що є вольні і проте погадав собі нераз, чому то йому не бути вольним.

Саме тоді приготовлялось польське повстанє. Поміщик Павло Василевич Енґельгардт, що був полковником ґвардії, пішов в відставку і відтак став жити в Петербурзі. Всю його двірню, що перебувала в Варшаві, а враз із нею і Тараса, вислано до Петербурга.

Спонуканий просьбами Шевченка, поміщик віддав його на науку маляреви, що звав ся Ширяєв. Се був чоловік лихий, що Тараса бив побивав і всілякими способами йому злу свою волю заявляв. Все-ж таки пробував Шевченко у него через чотири роки. Тоді малював він запопадливо, ба й в ясні весняні ночи ходив в царський »літній сад«, де рисував із статуй, поставлених на камінних стовпах для окраси парку.

Того часу пізнав ся Шевченко в Петербурзі із своїм земляком, Іваном Сошенком, що був також малярем. Він був родом із місточка Богуслава, Київської ґубернії.

Коли-ж Сошенко пізнав, що Тарас велику має охоту, лучше вправити ся в малярстві, то запросив свого земляка, щоб до його приходив. І став Тарас приходити до Сошенка що неділї і в сьвята. Тоді росказував він дещо про своє житє і трохи не все кінчив своє оповіданє тим, що горював ізза своєї тяжкої долї. Сошенко рад був чимнебудь допомогти своєму землякови, але

сам був бідний і працював без впину задля кусника хліба.

Сошенко був приятелем українського поета Евгенія Гребінки, що́ жив в Петербурзі та служив канцеляристом в комісії духовних училищ. Із Гребінкою став він радити, як помогти бідному кріпакови. Гребінка заняв ся щиро долею нещасного земляка, приклікував його часто до себе і давав йому читати деякі книжки. Опісля Сошенко представив Тараса конференц-секретареви академії художеств (красних штук), Василеви Григоровичу і просив його, освободити талановитого Українця зпід кормиги маляра Ширяєва. З Гребінкою-ж бував Тарас у придворного маляра Венецианова, а сей познакомив Шевченка з Василем Жуковським, славним поетом росийським, що́ був учителем наслїдника престола, Олександра.

Так отже завдяки радї й науцї сих мужів Тарас придбав собі тодї деяку просьвіту. Вже-ж і Жуковський, піклуючись долею Тараса, завдав йому раз тему: *„описать жизнь художника“*. Мабуть уже тодї вдоволив Шевченко великого вчителя письменною своєю вправою; опісля-ж (1856) обробив він сю тему широко, написавши в мові росийській повість »Художникъ«, що́ вважаєть ся причинком до автобіографії.

Ширяєв малював враз із Шевченком орнаменти „al fresco“ в великім театрі петербурськім. А в ясні ночи бігав Шевченко в »лїтнїй сад«, рисувати із статуй. В сьвята-ж ходив в салї ермітажа, себто музею красних штук при зимовій палатї царській в Петербурзі і там приглядав ся творам славних художників. В тім »лїтнім саду« Шевченко став писати перші свої українські стихотвори. Однак з літературних його праць того

часу надруковано опісля тільки одну балляду, »Причинну«. Тоді спонукав його Сошенко, малювати акварелею портрети з натури. Коли-ж поміщик Енґельгардт побачив роботу Тараса, — портрет Івана Ничепоренка, що був також панським козачком, то казав він малювати портрети для себе, за що свому кріпакови давав іноді цілого рубля.

4. Визволенє Тараса з кріпацтва.

Шевченко рад був дістатись в академію художеств, та й сам поміщик не був противний такому бажаню його, бо хотів мати свого маляра придворного. Але синам кріпаків не вільно було ввійти в съвятиню красних штук. Причиною тої заборони була нещасна доля деяких кріпаків, котрі, бувши учениками в академії художеств, не могли видержати неволї, як вернулись до своїх поміщиків, та часто самі себе вбивали.

Коли-ж теє бажанє Тараса не могло сповнитись, то в розпуці серця він трохи не збожеволїв. Було се на початку р. 1838. Хоть його добродії, Гребінка, Венецианов і Жуковський клопотались його визволенєм, то все-ж се діло годї було швидко довести до путя. Проте Шевченко, прийшовши раз до Сошенка, проклинав свою гірку долю й загрозив, що недолюдкови-поміщикови помстить ся ізза свого лихолїтя. Тоді він занедужав на сильну горячку.

Міжтим Жуковський старав ся порозумітись з поміщиком про ціну викупленя Тараса з кріпацтва. Саме тоді просив він Брюлова, учителя малярства в академії художеств, вималювати який образ на те, щоб пустити його в льотерию. Брюлов приняв ся радо за се діло і намалював портрет

Жуковського. Опісля показали сей портрет царській родині. За почином цариці устроєно льотерию на портрет. Із тої то льотерії добродії Шевченкові одержали 2.500 рублів і сею ціною куплено волю Тараса 22. цьвітня р. 1838. Шевченкови було тоді років 24 від роду.

Коли Шевченко дізнав ся, що його освободжено з кріпацтва, то зрадів радостию не абиякою. Виздоровівши хутко, вступив до академії художества і став одним із найлучших учеників славного маляра Брюлова. В академії пізнав ся Шевченко із Штернберґом і незабаром став приятелем сього щирого Німця. Штернберґ вплівав хосенно на свого товариша і вводив його в поважні доми в Петербурзі. — Вони оба жили разом в одній кватирі і любили ся мов рідні брати. Дома читали залюбки романи Вальтер Скотта в росийськім перекладі, а в академії рисували й малювали запопадливо. Тоді читав Шевченко й польські книжки, іменно історичні твори Лелєвеля і поезиї Міцкевича. Відтак Шевченко дістав незабаром першу срібну медалю за дуже удачний етюд з натури.

Як Штернберґ поїхав в Італію, то Тарас переніс ся на кватиру до Сошенка. Та небавом запримітив Сошенко, що приятель його своєю вдачею чимало змінив ся. Брюлов бо впроваджував свого любимця в панські доми; відтак молодий маляр їздив часто на вечери в доми аристократиї, вбирав ся по модному, — бавив ся в панича. Сам Сошенко признав, що Тарасови закрутилось тоді в голові та й нераз дорікав йому: »Ей, Тарасе, схаменись! Чом ти діла не робиш? чого тебе нечиста носить по тим гостям? Маєш таку протекцию, такого учителя!« — Та куди! Тарас і слу-

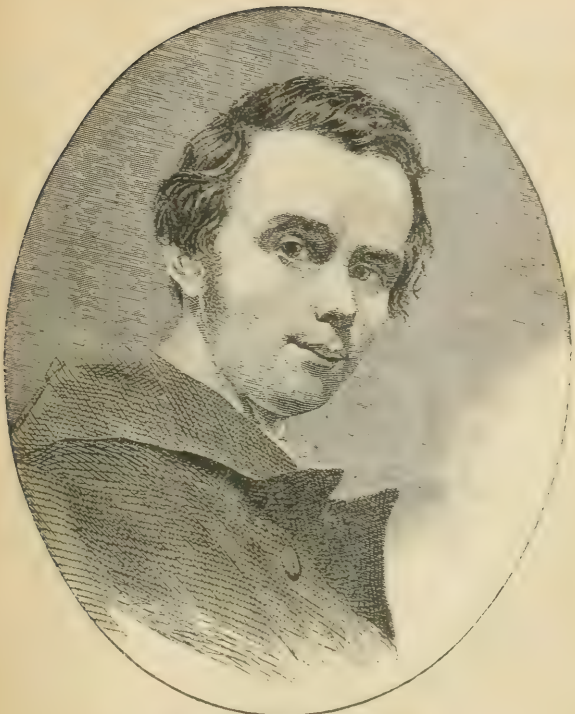

Шевченко в молодім віці.

хати не хотів щирої ради Сошенка. І задумав ся бідний маляр та сказав: »Закрутив же мій Тарас! — не буде з него нїчого путнього!«

Шевченко став справді на волї гуляти, неначе-б хотів забути гірку долю минувших лїт. Коли-ж він дома сидів, то або співав або щось собі писав та все· говорив до Сошенка: »А послухай, Соха, чи воно так добре буде?« Та й став читати свої вірші. — »Та відчепись ти з своїми нїкчемними віршами!« каже бувало Сошенко, »чом ти »настоящого« дїла не робиш?«

Добряга Сошенко не вмів оцїнити стійности красних віршів та гадав, що всякий бідний чоловік лише про свій хлїб повинен дбати. Йому здавалось, що кожда штука вимагає безнастанної працї та що маляреви годї займатись пи́санем віршів. Коли-ж пізнїйше приятелї питались Сошенка, чому він Тарасови задля поезиї дорікав, то відповідав він простодушно: »А хто-ж його знав, що з його зробить ся такий великий поет? А все-таки я стою на своїм, що якби він покинув тодї свої вірші, то був би ще більшим живописцем!« Одначе сам Шевченко говорив про себе іноді, що родив ся більше поетом, нїж малярем.

Шевченко признав ся, що він, малюючи в академії, думав про слїпця-кобзаря, про гайдамаків та нишком писав поезиї. Вже тодї снувались перед його душею тїни козацьких гетманів, — уже тодї розстелював ся степ, засіяний могилами. Хотів бувало малювати портрети та ось перед ним меркотїла в мареві мати-Україна. Тарас часто задумував ся та не міг відвести своїх очий від того образа чудової України. Відтак пізнав він, що се було змаганє душі до писаня поезий. Саме тодї компонував він свою »Катерину«. За-

лишав роботу малярську і писав свої вірші, не догадуючись, що ті вірші заподіють йому колись лихолїтє.

Тарас жив разом із Сошенком лише чотири місяцї: від осени р. 1838. до місяця сїчня р. 1839. Довше не міг поет з малярем погодитись; один одного не розумів, — проте бувало, що оба з собою нераз посварились, а вкінцї Тарас мусїв перенестись на іншу кватиру. Сошенко став нездужати і виїхав небавом на Украіну. А Тарас став жити на Васплевськім Острові: коли-ж занедужав, то один товарищ його, що займав казьонну квартиру в академії художеств, приняв його у себе на »антресолях«,[1]) де опісля і умер поет.

5. Шевченко—Кобзар.

Тарас оставав все ще в академії та малював гарні образи. Міжтим не кидав він поезиї, — нишком писав він вірші, про котрі ось-що говорив: Хто його знає, відкіль несетця, — несетця пісня, складаютця стихи, дивлюсь, — уже й забув, про що думав, а мерщій напишеш те, що навіялось«. А вже-ж Тарас не знав ще тодї, що його вірші мають високу стійність лїтературну, позаяк Іван Сошенко називав їх »нїкчемними«. Проте скривав він свої стихотвори, щоб нїхто їх не бачив. Ось-що розказують про відкритє перших творів Шевченкової музи: Один полтавський дворянин, Петро Мартос, пізнав ся у Гребінки з Тарасом в кінцї р. 1838. і бував у него в кватирі на Васплевськім Острові. Відтак Мартос

[1]) Антресолями або мезанїнами зовуть ся низькі кімнати між партером а першим поверхом більшого дому.

просив Шевченка, щоб акварелею намалював його портрет. Та ось раз підняв він із землї кусник паперу, записаного стихами.

Показалось, що у Тараса було чимало таких записаних кусників паперу. Поет зберегав їх в деревляній скринці під постелию. Взявши за призволом Шевченка ті папери, Мартос пішов сейчас до Гребінки, і відтак вони оба стали відчитувати перші стихотвори Тараса. Коли незабаром той пан бачив ся з поетом, то не говорив нїчого про стихотвори, дожидаючи, чи не спитаєть ся про їх сам Шевченко, — але він не спімнув нї словом про ті свої писаня. Аж ось сказав Мартос: »Знаєте що? Тарас Григориєвич! Я прочитав ваші стихи, — дуже, дуже добре! Хочете, напечатаю«. — »Ой, нї, добродію!« відповів Шевченко, »не хочу, не хочу, далебі, що не хочу! щоб їще попобили! Цур йому!« Довго намагав ся Мартос спонукати Тараса, щоб позволив друкувати свої стихотвори, — нї та нї! Вкінцї поет таки вволив волю сього дворянина, котрий в 1840. р. видав у-перше в Петербурзї Тарасового »Кобзаря«. На заголовній картцї нарисовано бандуриста, що сидить під вербами.

Ледви появив ся »Кобзар« в Петербурзї, критики росийські стали глумитись українській мові й народности[1]). Але-ж на Україні всї земляки приняли ті поетичні твори Шевченка з нечуваним запалом: скоро счезла апатия до рідного слова, котра в послїднїх 30-тих роках змоглась так дуже, що українські пані говорили: *„Мы терпѣть не можемъ украинскаго языка!“* Тепер

---

[1]) „Листи Шевченка“. („Основа“. С.-Петербургъ, 1862. Май; стор. 6[2]).

самі ті панї любувались музою українського поета і дізнались, що мова батьківська справдї чудова.

Незабаром Шевченко написав поему „Гайдамаки“. Ледви-не-ледви випустив їх цензурний комітет, треба було доказати, що автор сього твору не був »бунтовщиком«. Відтак в 1841. р. надрукував Тарас сю поему в Петербурзї. Дня 25. сїчня р. 1843. писав він Григорію Тарновському отсе про своїх »Гайдамаків«: »Пустив я їх у люде і до цїсї пори ще нїхто й »спаспбі« не сказав. Може й там над ними съміють ся так, як тут Москалї. Зовуть мене оптимістом, сиріч дурнем. Бог їм звидить! Нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет, то менї більше нїчого і не треба«. — Петербурські критики кинулись з мокрим рядном також на „Гайдамаків“. Хоч й не відказували авторови таланту, то хотїли його спонукати, щоб писав по росийськи та вибправ до своїх творів теми з житя вищої верстви суспільности.[1])

6. Шевченко на Українї.

В 1843. роцї поїхав Шевченко на вакацпї на Україну, котрої не бачив лїт чотирнацять. Вернув ся до Петербурга під конець 1843. р., а лїтом 1844. р. поїхав знову на Україну, скінчивши науку в Академії й одержавши золоту медалю і титул свобідного художника. Відтак до р. 1847. жив Шевченко на Українї, і найбільше пробував у приятелїв в губерніях чернигівській і полтавській.

[1]) Про те згадує поет в присьвятї до „Гайдамаків“.

Про житє Шевченка на Україні між панами пише ось-що Іван Франко: »По дворах панських він придивився, прислухавсь останкам козацької традиції, познайомив ся з людьми, що колись учили ся в заграничних університетах, півперек перейшли Европу в Наполєонських походах, належали до тайних товариств конституцийних, що́ потворили ся були в остатніх часах панованя Олександра I., а й тепер ще, закопавши ся в тихих хуторах і дворах придніпрянської України, під попелом чудацтва і здичіня хоронили іскри съвятого огню, — любови до всего, що́ чесне і добре«.[1])

Олександер Чужбинський пише, що, коли Шевченко в осени 1844. р. до него приїхав, вони оба читали „Dziady“ Міцкевича, та що Тарас намагав перекладати на українську мову ліричні стихотвори сього польського поета. Та ніколи не міг він своєї роботи довести до путя. Хоча деякі поезиї в перекладї зявились вельми вдатними, то Шевченко кидав і нищив те своє писанє, коли який вірш оказав ся йому тяжким або невірним.[2])

В осени р. 1844. оба приятелї розпрощались на довгий час. Чужбинський поїхав на Кавказ. Вже-ж попереду Григорій Степ. Тарновський поручив Шевченка князю Миколаю Василевичу Репнїнови, колишньому віцекоролеви саксонському, що́ був ґенерал-ґубернатором »Малоросиї«.

На щирі запросини Шевченко зостав ся гостем у князїв Репнїних. Сам князь був одним з найінтелїґентнїйших і найлїберальнїйших людий в тодішній Росиї, а гарна княжна Варвара, його

[1]) „Зоря“, 1891; стор. 87.

[2]) „Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ“. С.-Пб. 1861: стор. 10—12.

дочка, визначалась своїм умом і сентиментальною вдачею. Ся високоповажана сімя зуміла відразу оцінити Шевченка й не вагувалась поставити бувшого кріпака на рівні з собою. Варвара Репніна звала себе »сестрою« й »искреннѣйшимъ другомъ« Шевченка, — вона давала йому добру раду, щоб не погашав свого сьвітила, — щоб не вязав ся з пустими людьми, що любили гулянки. Тому то поет відцурав ся від приязни з такими панами, що мету свого житя добачали в пустій забаві, а дерли шкуру з незрячих темних братів.

В 1845. р. відвідав Тарас село Кирилівку, а звідси удав ся зимою 1846. р. в Ісковці, полтавської ґубернії, де жив Олександер Чужбинський, що саме тоді вернув ся з Кавказу.

Чужбинський розказує про Шевченка, що він, приїхавши в Ісковці, був блідий, перебувши горячку. Тоді він стійно носив чорну, аксамітну шапочку. Чужбинський дізнав ся, що Тарас в часі недуги написав богато стихотворів. Шевченко приїхав в Ісковці задля того, щоб разом з Чужбинським відбувати вандрівки в цілях археольоґічних. Вони оба порішили, поїхати в Чернигів на короткий час, а відтіль у Київ. Як вони їхали в Ніжин, то зупинились нічю в одному місточку, щоб перепрягли їм коний. Аж ось в сусідній улиці стала горіти жидівська хатина. Збіглись мужики, але якось не хотіли гасити огню, бо се »горів жид«. Шевченко з Чужбинським прибігли на місце пожежі і відтак поет кинув ся ратувати майно погорільців. Опісля став він мужикам дорікати за те, що не хотіли ратувати жида, і доказував їм, що всякий чоловік в бідї і нещастю стає нам близьким братом, хоча-б він був нехристом.

Приїздом Кобзаря зворушив ся весь город Ніжин, — двері кватири Тарасової не зачинялись. Найпаче студенти ліцея висказали йому сердечне »здоров був!« В Ніжині зустрів ся поет з давнім своїм приятелем, Сошенком, що в тому місті був учителем рисунків. Але й тоді, коли Шевченка всі земляки вважали славним поетом, Сошенко висказав йому свою гадку, що все таки було-б лучше, колиб він більш займав ся малярством, ніж поезиєю.

З Ніжина поїхали оба путники в Чернигів. В сьому городі відрисував Шевченко деякі стародавні памятники штуки.

Того-ж (1846.) року Шевченко з Чужбинським поїхали в Київ. В сім городі Тарас став членом комісиї археоґрафічної. З порученя сеї комісиї їздив він по Україні, рисував види памятних в істориї місць і старих будівель, розкопував могили... Шевченко рисував тоді Лавру й коритарі, що́ ведуть в ближчі й дальші печери. Тут нарисував він портрет одного слїпого атамана жебручих дїдів.

Іноді покидав він свою роботу та бив байдики. Коли-ж лучились днї дощеві, то нераз лежав собі цїлий день на постели й читав часописи, або такі твори історичні, котрими міг хіснувати ся в малярстві. — Нераз сїдав він на полї осторонь від людий і, схиливши голову на руки, думав свої думки або глядів у даль перед собою: іноді-ж, закривши лице руками, плакав гірко.

Поет любив дуже дїтий: сїдав нераз між них в кружок на улиці, оповідав їм казки, робив сопілки, співав пісоньки, котрих знав богато. — »Кого люблять дїти, той, значить, ще не зовсїм поганий чоловік«, говорив Шевченко про себе. —

Коли рисував розвалини »Золотих воріт« в Києві, найшов він раз між валами трилітню дівчинку, що туди була заблукалась. Він посадив її побіч себе на розстелену хустину й робив їй різні забавки, граючись із нею дотіль, доки не надійшла зажурена мати, що глядала своєї дитини.

Довше жив Шевченко в Переяславі в господі свого приятеля Козачковського, що був лікарем духовної семінарії. Тарас мав там окрему кімнату, любив, як до него збирали ся товариші, але не любив богато з ними балакати. Завсіди було сидить, мов нікого не бачить, курить люльку одну за другою та все про щось думає. Коли збиралась до него гості, то більше балакали самі проміж собою, а він рідко вмішував ся в їх розмову. Треба було чимнебудь цікавим зачепити його. Жартуючи, починали гості розмовляти про Україну, про Хмельницького і т. і. Один з них починав говорити, що добре було-б, коли-б Україна мала самостійність, відтак лаяв він Хмельницького, — а другий нарошне натякав на історію і на географічні обставини України та казав, що Хмельницький зробив те, що треба було і т. і. До сього опонента приставав гурт, а потім усі звертались до Шевченка, мов до судії, кажучи: »Адже так? Тарасе! — адже історія й географія...«

— »Та й обридли ви менї з вашою історією й географією«, — починав тоді Шевченко. »Подивітця, на віщо похожа ваша історія, що в ній написано: *„Былъ такой-то царь, поправилъ государство, финансы, администрацію, и умеръ, завѣщавши государство своему наслѣднику. Новый государь засталъ государство въ крайне разстроенномъ состояніи; но стараніемъ и неусыпными заботами поправилъ онъ государство, обогатилъ казну,*

учредилъ судъ правый и умеръ благословляемый народомъ... Новый государь засталъ государство въ крайне бѣдственномъ положеніи“ і т. д.

Шевченко помагав усякому, кому тільки міг помогти, та не зважав на те, що найшлись хитрі люди, котрі одурювали його, беручи від него гроші, хоч їх не потребували. Як отже декотрі приятелі Тарасови радили, щоб він тільки тим людям подавав свою поміч, що́ справді бідують, то він бувало мовив тоді: »Я й сам про це знаю: та нехай лучше тричі одурять мене, а все таки у четверте подам тому, хто справді не бачив може й шматка хліба.«

7. Товариство сьвятого Кирила і Методія.

В Київі пізнав ся Шевченко з декотрими молодими Українцями, з Миколою Костомаровом, Паньком Кулішем і і. З тими новими приятелями Тарас їздив по Київщині та відрисовував стародавні церкви й найважнійші будівлї давної столиці України. Тоді приготовляв Тарас рисунки до альбома „Живописная Украина«. Іноді забавляв ся з товаришами й співав всїлякі пісні народні, та й розказував казки про давню бувальщину. Часто він бесїдував з приятелями про гірку долю України й став думати, як-би помогти бідному народови.

В перший день празника Рождества Христового р. 1846. заснував Микола Костомаров, адюнкт-професор київського університету, потайне полїтичне товариство, се-б-то »товариство сьвятого Кирила й Методія« і уложив для него статут.[1])

[1]) „Зоря“. 1895; стор. 213.

Засїданє Кирило-Методіївського Братства.

Члени сього товариства бажали видвигнути свою націю з темряви, котра не давала духовим силам єї піднятись із занепаду, а тим самим нівечила і єї добробут.[1])

Ось-які були бажаня членів сього товариства: 1. Визволенє славянських народів зпід кормиги чужих народів. — 2. Орґанізованє їх в самостійні політичні ґрупи з удержанєм федеративної їх звязи між собою. — 3. Усуненє всякої неволї. — 4. Знесенє кастових привілеґій. — 5. Релїґійна свобода й терпимість в вірі, повна свобода думок, науки й печатаного слова і — 6. виклад всїх славянських мов і їх літератур в наукових інститутах всїх славянських народів.[2])

Члени сього товариства бажали ширити свою проповідь устним і печатаним словом, найпаче-ж доброю наукою дівчат, як матїрок і сестер тих діячів, щó мали колись вирости серед стуманїлого люду і холоднóго, лїнивого паньства. Тим то вони постановили піклуватись, щоби на Україні повстало як найбільш письменного й тямущого жіноцтва. Відтак установлено помалу підготовляти й уряд і панів до знесеня кріпацтва за помочию науки й намови, а простий люд — до нової кращої долї — за помочию шкіл. Розпочати-ж діло повинні були пани-ґуманїсти у своїх селах.

Високі ідеї товариства Кирило-Методиївського висказував Шевченко в поетичних своїх творах, особливо-ж в »Посланію землякам«. Тодї вже його муза запротестувала з усїєю енерґією своєю против ледарства сильних мира сього.[3]) Київська громада

[1]) Кулїш, „Хуторна поезия“, стор. 7.

[2]) Точне поясненє сеї програми можна знайтп в „Зорі“, 1895; стор. 213.

[3]) Кулїш. „Хут. поезпя“; стор. 12.

вважала Тараса вже не кобзарем, а національним пророком, і огортала »українського барда« глибоким почитанєм. Ба, Куліш пише, що для него сяєво духа Тарасового було чимсь надприродним.[1])

А вже-ж орґанізацією товариства Шевченко не міг займати ся, та й Куліш стояв подалеки від других товаришів: проте в »Хуторній поезиї« заявив він ось-що: »Обох нас не прийнято в тайне політичне общество задля того, що ми й самі по собі працюватимемо для славянської і вкраїнської свободи, а тимчасом, на случай ґемонського гоненя, до нас ніхто не причепиця«.[2]) Все-ж таки Куліш хвалив статут товариства, пишучи між іншим отсе: »В статуті, як опісля вже стало менї відомо, між іншими премудрими задумами було сказано, що Українці сполучать Славяницину в одну федерацию під протекциєю всероспійського імператора, а коли-б всероспійський імператор на се не зволив, то будуть промишляти об собі якнебудь інше«.

Міжтим відвідував Шевченко своїх приятелїв і підносив їх духа до любови рідних съвятощий. Взагалї бував він неначе душею всякого збору Українців. Дня 22. сїчня р. 1847. в Вознесенській церкві села Оленівки (Борзенського повіту, Чернигівської ґубернії) Тарас держав вінець при вінчаню Панька Куліша з сестрою Василя Білозерського, будучи »старшим боярином«.

В тім (1847.) роцї блиснула Тарасови надія на кращу будучність. Саме того часу мати княжни

---

[1]) ibid., стор. 15.

[2]) ibid. стор. 28. Ледви чи можна уважати сю вістку певною в виду того, що подає за Костомаровом О. Я. Конїський. „Зоря", 1895: стор. 214.

Варвари Репніної вистаралась у міністра для Шевченка місце професора живописи при київському університеті. Відтак жінка Куліша була такою ентузіясткою супроти поетичних творів Шевченка, що хотіла жертвувати йому своє віно на те, щоби поїхав на три роки в Італію і там пізнав ся з сьвітом клясичним. Зоставалось тільки нахилити поета до прийому такого приносу. У сьому дразливому ділі спустились на Куліша. Тарасови тоді нічого так не хотілось, як зачепитись на житє в Київі і вже мріяв він про якусь живописну академію на Україні, про якесь царство пластики української. Веселячись вкупі з Тарасом ясними перспективами українського духу, Куліш почав жалкувати, що він у Київі, як артист, буде самітником, і що самота не дасть йому розвинути художницького його смаку до повної повні. — »Не по чім і бе, як не по голові!« відказав Тарас, насупившись, і міцно стукнув по якійсь книзі своїм кулаком, дужим, як у ґлядиятора. Тоді Куліш сказав йому просто, що коли-б він здобув собі художницький пашпорт за границю, то гроші будуть видаватись йому видавцем, як із царського скарбу, три годи, а скарбничим буде сам Куліш, нехай тільки Шевченко дасть слово, не допитуватись, звідкіля сї гроші взяли ся. Почувши се, Шевченко зрадів як дитина. Зараз почав міркувати, як роздобути художницький пашпорт. Були-ж тоді між панами Українцями такі люди, що й тут помогли-б Кобзареви.[1])

Вельми щасливий, яким ще не бував ніколи, виїхав Тарас із Київа в Полтавщину й Чернигівщину, щоб позбирати до купи свої, як він звав,

[1]) „Хуторна поезия“, стор. 17—18.

шпарґали, бо тиняючись по Україні козаком-артистом, покинув не в одному панському дому свої рукописи. Поїхав отже в Лубни, повітове місто полтавської ґубернії. Коли-ж він, гостюючи у якогось приятеля, виголосив кілька своїх вольнодумних поезий, найпаче-ж »Сон«, то найшов ся хтось, що́ доніс урядови, мабуть-то Шевченко виступає ворожо проти царя. Трохи перегодя їхав він з Чернигова до Київа, але вже не доїхав до го́рода. Коли перевозив ся поромом на Дніпрі, то його арештовано 5. цьвітня р. 1847.

Саме тоді арештовано також Костомарова і вісьмох інших Українців, що́ були членами товариства Кирило-Методіївського. Час від часу сходились вони в кватирі колєжського секретаря Гулака-Артемовського. Та от, о-по-стін з кватирою Гулака займав помешканє Олекса Петров, студент університету. Він то подав звістку про тайне товариство своєму начальству. У Гулака знайдено статут товариства, а у декого з його товаришів забрано примірники рукопису з заголовком »Закон Божий« і »Поднїстрянка«! В обох сих письмах зявлялись уже революційні думки з бунтовливими відозвами до племен славянських. У декого знайдено поезиї Шевченка »Сон« і ще інші рукописи революційного змісту.

Із Київа повезли Шевченка в Петербург і посадили в Петропавловській кріпости. Коли він раз після допросу в »III. отдѣленіи« разом з Костомаровом ішов у свій »нумер«, то сказав своєму приятелеви: »Не жури ся, Миколо! доведетця ще нам укупі жити«.[1])

[1]) Опісля згадуючи товаришів тої недолї, Шевченко написав короткий стихотвір п. з. „Моїм соузникам“.

В донесенню шефа жандармів, ґрафа А. Орлова, до царя Миколая І. видано на Тараса ось який присуд: »Художника Шевченка за складане революційних і в найвищому ступні зухвалих віршів, як людину з міцним складом, вирядити салдатом в оренбурський окремий корпус з правом вислуги, доручивши начальству, мати найпильнійший догляд, аби Шевченко в жадному разі не писав революційних і пасквильних творів.« На первотворі власною рукою царя написано олівцем: »під що найпильнійший догляд, заборонивши писати й малювать«. (28. травня р. 1847.).[1])

8. Шевченко в неволї.

В арештї сидїв Шевченко 79 днїв; опісля-ж вивели його на сьвіт божий, посадили на »чортопхайку« і відвезли аж в Оренбурґ. Тут зачислено його рядовим в Оренбурський лїнійний баталїон № 5. Йому заборонено писати й рисувати.

Того часу служив в Оренбурській комісії Федір М. Лазаревський. Він пішов в касарню, де жив Шевченко, бажаючи його пізнати. Саме тодї читав Тарас Біблію, котру дали йому в Петропавловській кріпости. Шевченко приняв гостя зразу недовіркувато; але як почув рідну мову, а до того, як з очий вичитав Лазаревському щиру прихильність, то з того дня бував він частим гостем в домі сього земляка.

Небавом з Оренбурґа перевели Шевченка в Орську кріпость і тут зачислили його на службу в другу роту.

---

[1]) „ „Русскій Архивъ, 1893. — іюль. — „Правда“ 1893; стор. 85—95.

В чужому киргізькому степу побивав ся поет тяжкою недолею. Кругом него »простягнулась трупом бездиханним помарнілая пустиня, кинутая Богом«. І там не вільно було йому ні писати, ні рисувати: проте доведось йому, »з віршами ховатись, мережати книжечки, співати й плакати в бур'яні«. Про ті свої вірші сказав поет ось-що в одній думці:

Не для людей і не для слави
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я, —
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра, мов, далекого
Слова прилітають
І стелютця на папері,
Плачучи, сьміючись,
Мов ті дїти, і радують
Мою сиру душу
Убогую...

Давні приятелї стали забувати про свого Кобзаря і лишень дехто помянув його добрим словом.

На один безнадійний лист поета з 1848. р. поважилась княжна Репніна написати до шефа жандармів, ґрафа Орлова, просячи його горячо, щоб Шевченкови позволено рисувати. В сім письмі замітила вона, що справедливість стаєть ся жостокою, коли перестушить свої границї. На се-ж письмо ґраф Орлов поки-що не відповів нїчого, але пригадав княжнї Репнїній опісля єї просьбу за Шевченком.

В листї до кн. Репнїної Шевченко згадує між іншим про одну досїль незнану річ, що він від дня, коли прибув в Орську кріпость, писав дневник та що в гірку годину спалив його. Добрі його начальники мимо острої заборони потурали йому, так що він тайком міг собі писати. Вже в перших найтяжших роках своєї неволї записував він свої поезиї в маленький зшиток, що́ його носив все при собі в холяві, а опісля в Петербурзї показував його Костомарову й Турґеневу. Пізнїйше писав Шевченко свій дневник в останнім роцї своєї неволї, і більшу його частину надруковано 1861. і 1862. р. в Петербурській »Основі« а опісля переложено на українське і видано в III. томі Кобзаря, що вийшов заходом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Немалу симпатию заявив поет деяким тямущим Полякам, що сидїли в Орській кріпости: особливо-ж по приятельськи він відносив ся до Сераковського, Залєського, Желїговського (Антонія Сови). Від Бронислава Залєського дістав Шевченко польські поезиї Богдана Залєського і відтак удержував з ним дружню кореспонденцию.[1])

В Орській кріпости прожив Шевченко осїнь і зиму р. 1847—1848. Весною р. 1848. обі роти, що́ там стояли, а з ними й Шевченко, перейшли в Уральське укріплене. Звідти майже таки зараз поведено відділ війска, зо дві тисячі, над ріку Сир Дарию, де тоді удержувалась власть Росиї. В тім відділї були й козаки й башкіри, ба й вольнонаємні робочі і ті дві роти, з котрими був Шевченко. Цїлий похід відбув Тарас пішком, віддїльно від роти військової. Другого дня після виходу

[1]) „Кіевская Старина“; т. V. 1883.

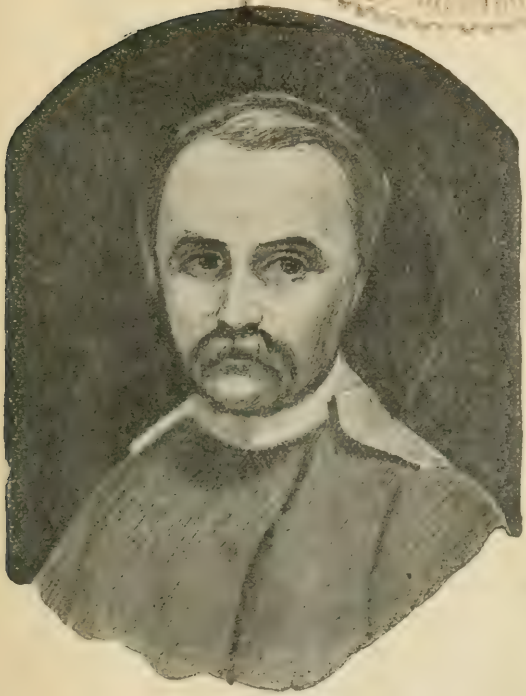

Шевченко — салдат.

побачили путяки здалека пожежу степову, вдіяну Киргізами, щоби спалити зівялу, суху ковильтраву. Шевченко довго любував ся тим видом і змалював акварелею картину тої імпровізованої іллюмінації. Відтак подарував він сей образ ґенерал-майорови Шрайберови. Офіцери слідом за своїм начальником на-випередки обсипували Тараса ласками, а один з них, штабовий капітан, Макшеєв, ділив з ним хліб-сіль і приймав його на ніч до свого намету. Поет скинув шинелю та й убрав ся у свій одяг, запустив довгу бороду, так що зовсім не виглядав на салдата.

До Раїму приїхав Бутаков в цілях наукових для описаня моря Аральського, а позаяк він дізнав ся, що Шевченко гарно рисує й малює, то постарав ся о те, що Тарас прийшов під його руку, бо міг відрисовувати види берегів незнаного досіль моря.

Шевченко, ставши матрозом, зазнав пільги в своїм побуті. Вже не копав землі, — не таскав сї на собі для насипки укріплень, і то цілими місяцями на спеці! Тепер рисував він береги, картини Сира та Араля: відтак добре жилось йому на судні, котрим управляв сам Бутаков.

Живучи в Раїмі, Тарас окрім портретів малював іноді які-небудь мальовничі місця і легенькі жанрові картини.

В жовтні відправив ся Бутаков до Оренбурґа, щоб начальникови краю здати справу з своїх робіт. Між іншими взяв з собою й Шевченка, щоб той під його проводом кінчив роботи около описаня Аральського моря. В Оренбурзі прожив Тарас пів року (від падолиста 1849. до квітня 1850. р.); — був се сьвітлий час в його житю на засланю. Земляки з Лазаревським на чолі витали його ра-

дісно й вправили бенкет в його честь. Кружок польських засланців (Броніслав Залеський, Сераковський, Станевич, Желіґовський і і.), що звичайно держали ся осторонь від Росиян і Українців, на сей раз уважали собі честию, приймати в себе українського поета-мученика.

По експедиції хотіли начальники вистаратись в Петербурзі полїпшеня долї Шевченкови, але дарма. Обручев одержав навіть нагану за те, що він подавав поетови деякі пільги.

Раз в наслїдок доносу мусів Обручев поручити своєму адютантови Гернови зробити у Тараса ревізию.

Було се в суботу страстного тижня. Гери дуже любив Шевченка, так і сейчас побіг до Лазаревського і просив його, повідомити Шевченка, що не дальше, як за півтора години, будуть його трусити. Лазаревському ледви повелось при помочи одного приятеля відшукати Шевченка. Пішовши до його хати, взялись всї три нищити письма й рисунки, порозкидані по столах. Коли вже більшу частину паперів знищено, опер ся Тарас дальшій такій роботї. »Буде вже!« сказав він, закриваючи рукою пачку листів. »Лишіть хоч щонебудь для інквізиторів, а то подумають, що добрі люде мене й знати не хочуть«.[1]) Через ту необачність попали в руки жандармів два альбоми з рисунками й стихотворами Шевченка та більше двацяти листів від ріжних осіб: пять листів від Лазаревського, сїм від Лизогуба, два від княжни Репнїної і і. Відобрані листи післано в Петербург, а на їх авторів спали опісля більші або менші халепи. Самого-ж Шевченка приказано

[1]) ibid. стор. 18.

ще перед кінцем слідства вислати по етапу в Орську кріпость, а звідтам в Уральск. Слідство покінчено швидко: вже на початку червня справу політичної провини Шевченкової подано до царя. Та незабавом вийшла »Всевисочайшая резолюция«, щоб Шевченка перевести за Каспійське море в Новопетровське укріплене[1]) під острий догляд ротного коменданта та щоб найблизшим його начальникам, Мєшкову і Бутакову, дати остру догану.

Між тими, що зза тої справи попались в невзгодини, були Лазаревський і княжна Репніна. Лазаревського минули при авансї, а княжна Варвара дістала від ґрафа Орлова острий докір за переписку з Шевченком і за свою ласку до него. Він радив княжні, на будуче менше мішати ся в дїла України, а то сама собі буде винна, коли постигнуть її немилі наслїдки. Побоюючись відтак о себе й о Шевченка, перестала княжна з ним листуватись, але не перестала довідуватись про його долю у його приятелїв.

Як туди його привезли, то два роки страдав він скорбутом і знемагав від болю голови. Спершу жив Тарас тут на самотї, та й не було такої людини, з котрою міг би подїлитись своїм горем. Томуто писав він одному приятелеви, що Овідію Назонови не було так тяжко на засланю між Ґетами, дикими варварами, як гірко-важко йому між дикунами й пяницями.[2]).

---

[1]) Новопетровське укріплене лежало на крутій, ванняній скалї півострова Мангїшляка три версти від східнього берега моря Каспійського. В 1858. р. перезвано се укріплене „Александровським“ фортом, а 1865. знесено й збурено його.

[2]) „Основа“, 1862: квітень, „Листи Шевченка“ стор. 26.

Тяжко жилось отже Шевченкови зразу в Новопетровськім укріпленю.

Про тодішнє своє житє писав Шевченко своєму приятелеви А. Козачковському 16. липня р. 1852. між іншим ось-таке: »Живу в казармах: муштруюсь щодень, хожу в караул, одно слово салдат, та ще салдат який! Просто — пугало воронє! Вуси величезні, лисина, мов той гарбуз: точнісінько салдацький патрет, що його зобразив Кузьма Трохимович (у Основяненка).[1])

А вже-ж не залишав Тарас рисунків і малярства. Акварелї свої робив він звичайно сепією. Дуже високо цінив Рембрандта і в роботах своїх наблюдав часто сильне, ба й фантастичне осьвітленє, на взір голяндського майстра. Іноді рисував він портрети з офіцерів і дам різноцьвітними олівцями. Опроче з алябастру виробляв він безлїч фіґур і статуеток.

Коли-ж один з начальників подав Шевченкови пільгу в неволї, то бажав поет дещо прочитати і зявити якунебудь літературну діяльність. Проте писав він Козачковському, щоб прислав йому текст »Слова о полку Ігоревім«, бо він задумав перекласти сей староруський памятник поетичний на »наш задушевний прекрасний язик«. Межи книжками, що їх Шевченкови доставлено, подобалась йому вельми Естетика польського письменника Кароля Лїбельта. Сей твір читав він залюбки під тою вербою, що її викохав собі в ґарнїзоннім огороді.

---

[1]) „Основа“, 1862; июль, стор. 10. — Земляк. Скобелев, співав Шевченкови в касарнї українські пісні. („Основа“, 1861, июль, в статї: „Дневникъ Т. Гр. Шевченка“; стор. 17).

Надія на освободженє з неволї заблисла Шевченкови тодї, коли по смерти Миколая I. (1855) вступив на трон Олександер II. Але коронація царя не принесла невольникови нїякої пільги. Міжтим по ініціятиві княжни Варвари Репнїної ґрафиня Настася Ів. Толстая стала в 1855. р. заходитись около визволеня Шевченкового. Чимало хлопотав ся в сій справі Михайло Лазаревський, що був урядовцем в Петербурзї. Відтак в початку р. 1857. подав він Тарасови звістку, що він уже небавом визволить ся з Новопетровського укріпленя. Поет, дізнавши про таку веселу новину, зрадїв радостю і 22. цьвітня р. 1857. відписав Лазаревському ось таке: Удав ся-ж менї сьогорічний великдень! Такого сьвятого радісного великодня у мене ще й з-роду не було! — Якраз 7. апріля прийшла до нас почта й принесла твою дорогую посилку і твоє радіснеє письмо від 17. генваря. Я трохи не одурів, прочитавши його.

Відтак 2. мая 1857. р. Михайло Лазаревський перший оповістив Шевченка, що цар Олександер II. дав йому амнестию. В листї своїм писав він Тарасови, що ґрафиня Толстая просить його, не їхати на Україну, а приїзжати в Петербург.

Вволяючи-ж волю своєї »сьвятої заступниці«, вибрав він коротшу дорогу і задумав їхати Волгою через Астрахань і Нижнїй Новгород в Москву і Петербург.

Але-ж поет довго не міг діждати ся урядової оповістки про свою волю. У своїм дневнику з 13. липня р. 1857. записав він, що сім тяжких років в тім засланю не видались йому так довгими й страшними, як ті останні днї неволї.

Шевченко під своєю вербою.

9. Шевченко знов на волї.

а) Побут в Нижнїм Новгородї.

Урядова вість про свободу »рядового« Шевченка наспіла до коменданта Ускова 21. липня. Той же, не дожидаючи з Оренбурґа указу о відставцї, видав йому на власну руку пропустку до самого Петербурга, але за те дістав опісля догану. Відтак Шевченко виїхав з Новопетровського укріленя 2. серпня р. 1857. вечером, а 31. серпня приставъ до берега в Саратові. В сїм городї відвідав він Тетяну Петровну Костомариху, матїр Миколи Костомарова. Син єї був саме тодї за границею. Старенька Тетяна пізнала сейчас Тараса і привитала його, мов рідного сина. Прощаючись відтак, передав він матери свого приятеля стихотвір. що́ його написав в 1847. р. під заголовком »М. І. Костомарову«. В сьому стихотворі помянув поет також матїр Миколину, котра »чорнїйше чорної землї іде, з хреста неначе знята«.

Пливучи дальше Волгою, корабель остановив ся в десяти верствах від Казанї; відтак поет поїхав в сей город, де з натури нарисував кілька картин. Опісля всїв опять на корабель і 19. вересня прибув в Нижнїй Новгород. Тут задержала його полїция, не дозволяючи йому пускатись в дальшу дорогу. Хоча бо Новопетровський комендант І. Усков видав Шевченкови відпустку з призволом їхати прямо в Петербург, то баталїоновий командир, близший начальник Тараса, розсердив ся задля такого розпорядку та повідомив полїций-майстра в Нижнїм Новгородї, щоб Шевченка задержав і прислав в Уральск, де-б освободжений салдат дістав указ про відпустку з якимись ограниченями. Так отже застряг Тарас

в Нижнім і став жалкуватись, що помилували, та тільки до половини.

24. грудня 1857. р. приїхав в Нижній Новгород Михайло Щепкин з Москви, повитати свого приятеля. Щепкин вийшов з кріпаків, так як Шевченко і був одним з перших, що в авторі »Кобзаря» пізнав великого поета. Він зробив імя Шевченка відомим у Москві, читаючи артистично найпаче його стихотвір: »Думи мої, думи мої, лихо менї з вами!« Щепкин, приїхавши в Нижній, виступав в театрі в деяких важнійших своїх ролях. В честь Шевченка виставлено тоді »Москаля Чарівника« Івана Котляревського. Ролю Чупруна грав 70-літній Щепкин, міжтим коли молоденька 15-літня акторка, Катруся Борисовна Піунова, виступала в ролї Тетяни. Вона не знала ні словечка по українськи і тільки великим змаганям повелось Щепкинови й Шевченкови, привчити її ролї Тетяни. — Шевченко зрадів радостю великою, коли в московському городї почув на сценї рідне слово: він кричав: славно! — плескав в долоні, тупотів ногами, не жалуючи похвал гарній артистці...

Щепкин пробував в Нижнім ради Шевченка шість днів: він-то подав своему приятелеви гадку познакомитись з Катрусею. Тарас бував у Піунових щодня, — його любили всї, найпаче братя й сестри Катрусі, з котрими він залюбки бавив ся, співаючи їм українські пісні. Він носив Катрусї книжки, між іншими Пушкина й Гоголя. Вона-ж читала Шевченкови деякі поетичні твори Кольцова й байки Крилова. Тарас задумав оженитись з Катрусею і сказав про свій замір сї родичам при нїй, але она і чути про се не хотїла.

Міжтим приятелї Тараса вдїяли тес в хосен його, що його не вислано в Уральск. На імя Нижньо-Новгородського ґубернатора насшла 1. марта офіцияльна »бумага«, в котрій позволено Шевченкови жити в Петербурзї під доглядом полїцнї. Відтак в мартї р. 1858. виїхав поет з Нижнього Новгорода, де більш шістьох місяців пробував. 11. марта приїхав в Москву. Тут повитали його сердечно оба старі приятелї, Михайло Щепкин і Максимович; ба й два московські панславісти, Сергій Аксаков і Михайло Поґодин і також професор Степан Шевирев зявили велику симпатию українському поетови. Відтак відвідав Тарас »друга своєго«, княжну Варвару Репнїну і Осипа Бодянського. Наговорились вони оба доволї про Славян взагалї, а про Україну зокрема.

б) Побут в Петербурзї.

До Петербурга приїхав Ш—о в мартї 1859. В Петербурзї горнулись около Шевченка не тільки Українцї, але й Росияни. Вже тодї носились по Роснї слухи, що цар незабавом освободить мужиків з кріпацтва, а позаяк Тарас підносив усе протест противъ тої неволї, то всї тямущі люди вважали його неначе апостолом свободи. В честь поета давано бенкети, на котрих Українцї й Росияни говорили сьміло тес, що їм лежало на серцї. Того часу присилали йому земляки сердечні письма з України; в них звали його батьком і просили, щоб не переставав співати для слави батьківщини.

У Василя Білозерського зустрів Тарас Поляків: Сераковського, Станевича й Желїґовського-Сову, що були його товаришами в Орській кріпости. В Петербурзї бажали вони зєднати собі

українського поета для політичних своїх планів. Сова присьвятив Шевченкови один свій стихотвір „Do poety ludu", та й Тарас написав стих п. з. »Антонію Сові«, в котрім, наслідуючи Єпрокомлю, зобразив ідиллічне щастє сімяного житя. А вже-ж найміліїша була йому гостина у своєї »сьвятої заступниці«, себ то у ґрафині Настасї Ів. Толстої, котра українського поета й артиста приймала у своїм дому з честю великою. Єї-ж муж, Федір Петрович Толстой, що був віцепрезидентом академії художеств, позволив Шевченкови мешкати в самій академії, їзза чого поет мав тихий куток для своїх праць академичних і літературних.

Шевченко жив собі весело й спокійно в кружку приятелів. Дім Толстих уважав він своїм і проте майже всї його приятелї, Костомаров, Білозерський, Семен Гулак-Артемовський і і. були милими ґістьми Федора й Настасї Толстих. Швидко минали вечори в дружніх бесїдах і спорах, незамітно засиджувались всї до ранку. Шевченко бувало сильно горячив ся в спорі, але та його горячість була якась мила, так що він нїкого нїчим не прогнївив. Він був вельми добрячий, мягкий і наївно довіркуватий у зносинах з людьми, та й невміру чутливий на красу природи. Взагалї любим своїм поведенєм очаровував він не то свою рівню, але й вищі верстви суспільности.

Два рази приїздив відвідати свого друга артист драматичний Щепкин. Він деклямував знаменито поезиї Шевченкові. Але найбільше зрадів Шевченко тоді, коли в столицю приїхав славний траґік-негр Айра Ольдридж. Шевченко, побачивши його в ролї Шекспірового »Отелля«, назвав його артистом величним і відтак пізнав ся з ним в дому ґрафів Толстих. Вдача обох сих мужів була

трохи не однакова. Се були дві чисті, чесні душі, справдішні артисти; оба перебули в молодому віку тяжке лихоліте. Один, хотячи дістатись до театру, до котрого »собакам« і »неґрам« не вільно було входити, став на службу в якогось актора, — другий, бажаючи навчитись малярства, був по-нихачем у такого Шпряєва, що чотири роки тяжко знущав ся над панським кріпаком. Вони розмовляли з собою через перекладчиків: ролю товмачів обіймали понайбільш обі молоденькі дочки ґр. Федора й Настасї Толстих. Але оба артисти розуміли ся дуже добре й тоді, коли один одному співав свої рідні пісні.

А вже-ж найбільшим ентузиястом супроти Ольдриджа явив ся Шевченко тоді, коли він в Маріянськім театрі грав ролю »короля Ліра«. Між актами побіг Тарас за кулісп, допав до славного траґіка, став цілувати його лице, руки і плечі, і завдяки за знамениту гру заявляв йому крізь сльози найбільший свій подив.

Живучи в Петербурзі, пізнав ся Шевченко з Іваном Турґенєвом. Славний сей росийський письменник відвідав українського поета враз із Марком Вовчком, себто з Маріею Марковичкою, і відтак Тарас приходив іноді в дім Турґенєва. В товаристві Турґенєва прочитав раз Шевченко свій стихотвір »Вечір« і очарував усіх присутних своєю деклямацією і чудовим змістом сеї думки.

Коли-ж Шевченко пізнав ся з Маріею Марковичкою, то на память 24. сїчня 1858. р. присьвятив їй гарний вірш п. з. »Марку Вовчку«, зовучи її »кротким апостолом і обличителем жестоких людей неситих«. У спомин М. Марковички написав Тарас також стихотвір п. з. »Сон«, що починаєть ся словами: »На панщині пшеницю жала«.

Шевченко бував у художника Михайла Микешина, Білоруса, котрого робітня в академії художеств занята була моделями для памятника тисячиліття Росиї. Між тими моделями визначувалась кольосальна статуя Петра І. Шевченко сердив ся все вельми, коли глянув на сю статую глиняну і репродукував бувало ті думки, котрі він висказав у своїй поемі „Сон“.[1])

в) Шевченко на Украйні.

Хоча в Петербурзі Шевченко став модною фіґурою і жив собі весело в кругі приятелів, то все-ж столиця була йому чужиною. Він бажав чимскорше поїхати на Украйну й побачити Дніпро та широкі степи. І справді, на весну 1859. р. сповнилось його бажанє. В цьвітні впрвав ся Тарас і перегодом заїхав в Кирплівку. Між братьми пробував недовго, — хотів побачити безталанну свою сестру Ірину.

Поет не міг довго сидїти в Кирплівці, - не міг дивитись на гірку долю своєї сїмї, що жила в неволї кріпацтва. Томуто в кінці мая поїхав він в Корсунь, місточко Канівського повіту, Київської ґубернії. Там жив його свояк, названий брат Варфоломей Шевченко, що був управителем дібр князя Лопухина. Тарас приїхав у Корсунь на простім возї: він був одягнений в сїру полотнянку, а на голові мав соломяний капелюх. В Корсунї жив Тарас два місяці: вставав рано о 4. годинї, щоб послухати, як птички щебечуть, витаючи схід сонця. Ходив отже в Лопухинський сад і, вибравши собі там тихий захист, сидів трохи

[1]) Спомники про Шевченка М. Микъшина. („Кобзар“. У Празї. 1876. II; стор. XX.).

не до обіду зі своїм альбомом. Іноді любив він ходити по двору в ночи до раніщньої зорі, говорячи, що »безчислені зіроньки не пускають його в хату«.

Уже тоді Тарас бажав купити собі землю при Дніпрі і поставити хату так, щоби Дніпро плив у самого порога. Проте їздив нераз понад сією рікою і глядав пригожого місця для своєї оселі. В половині липня Тарас розпрощав ся з Варфоломеєм, бо хотів відвідати Максимовича на Михайловій Горі. Варфоломей проводив поета до Межиріча, де впадає Рось у Дніпро. В маєтности одного поміщика подобалась Тарасови чудова околиця, про котру він опісля часто згадував у своїх листах до Варфоломея. Поміщика не застали дома. Зустрінувшись опісля з ним в Черкасах, поет все таки нїчого від него не добив ся; видно було, що той поміщик не хотів бути сусїдою Шевченка, »що́ волю писав«, як про него говорили мужики. Відтак сказав він, що як побачить ся з ґенерал-ґубернатором, князем Васильчиковом, то зараз потому дасть »резолюцию настоящую«.

Відтак Шевченко пробув кілька днів на Михайловій Горі і поплив Дніпром в Городище до цукроварні Яхненка й Семеренка. Та цукроварня славилась тоді мало не на всю Росию. Були то ще часи кріпацтва, а в цукроварні заведена була свобідна вольнонаємна праця, добре оплачувана. Не дивниця-ж, що Шевченко, прибувши на Украіну, поспішив оглянути цукроварню Яхненка й Семеренка, бувших кріпаків, як і він сам, — побачити сходячу зорю сьвітлого для України дня свободи.

Коли Тарас був в Городищи, то сюди приїхав пристав Добжинський. Він, довідавшись, що

Шевченко гостює в цукроварні, подав донос ісправникови Табачникови, а сей велів поета увязнити. Міжтим виїхав Тарас до свого старого приятеля, Михайла Максимовича на Михайлову Гору: і от, підчас обіду приїхав пристав і хотів гостя увязнити, але Максимович упросив його, щоб підождав, поки гість виїде з його дому. Добжинський віддалив ся і ждав на поета над Дніпром. Ледви Шевченко вспів відплисти кілька сяжнів, аж надлетів на його становий, пересадив його на свій човен і відвіз в станову кватиру в Мошни. Тут поет пересидів три дні, переселившись до полковника Ґрудзінського. З Мошен повезли Шевченка до Черкас, де проживав ісправник Табачников.[1])

Тараса винили тоді »въ кощунствѣ и богоотступничествѣ«. Варф. Шевченко подає ось яку причину арештованя Тарасового: Коли поет в Межирічу був в товаристві Поляків, то в розмові про черців зявив деяку вільну думку, проте арештовано його, мабуть-то він »богохульствуетъ«. (»Правда« 1876: стор. 66).

Табачников казав арештувати Шевченка: опісля відвезли його пароходом до Київа, де його посадили в кріпость.[2]) Відтак станув він перед ґенерал-ґубернатором, Іляріоном Васильчиковом, чоловіком дуже людяним, котрий увільнив його, кажучи йому на дорогу: »Ідьте боржій до Петербурга: там люди розумнійші і не чіпають ся за дрібниці, щоб заслужити ся«. Все-ж позволив поетови, жити поки-що в Київі. Одначе тут стояв Тарас під доглядом жандармського полковника.

---

[1]) Сидячи в Черкасах в аресті Шевченко 20. липня р. 1856. написав стихотвір п. з. „Сестрі“, згадуючи свою безталанну сестру Ірину.

[2]) „Кіевская Старина“ т. XIX. 1887: стор. 569.

Пробуваючи в Київі, побачив Шевченко свого давного приятеля, Івана Сошенка, що мав кватиру в церковнім домі »всѣхъ скорбящихъ«. Сюди приходив поет залюбки.

В тім часі поет ходив також до М. К. Чалого, іспектора другої київської ґімназиї. Той то Чалий є автором цінної моноґрафії »Жизнь и произведенія Тараса Шевченка« (Кіевъ, 1882). Гостюючи раз у него, Шевченко критикував творп російського поета Николая Некрасова, а вихвалював оповіданя Марка Вовчка. Бесідуючи про повість »Інститутка«, присьвячену йому Вовчком, Тарас порівнував Марковичку з Жоржом Зандом (бароновою A. L. Dudevant), звісною авторкою французьких повістий, котра по його думці Марії Марковичці »і в кухарки не годитця«.

З Київа поїхав Шевченко в конотопський повіт до матери свого приятеля, Михайла Лазаревського. Тій »божественній« старушці поет присьвятив свій стихотвір »Вечір«, що його Турґенєв назвав »прекрасним«.[1])

10. Тарас бажає жити над Днїпром.

Вернувши ся в Петербург 1859. р., поет став часто листуватись з Варфоломеєм Шевченком. Тоді хотів він поставити собі хату над Днїпром і доживати там свого віку. В тій новій хаті хотів Тарас жити з своєю дружиною. Він любив женщини живої вдачі. І от, уже тоді, як жив в Корсуні у Варфоломея, подобав собі наймичку його, що звали її Харитою.[2]) З нею думав він одружитись.

[1]) „Кобзар“, У Празї, 1876; т. I. стор. V.

[2]) Харита була кріпачкою князя Лопухина.

Коли-ж Тарас довідав ся, що Харита не хоче за нього вийти, то просив Варфоломея найти йому другу. Ось і його слова: »Як що та Харита не схаменула ся, то проси сестру Катерину й сестру Ярину, чи не накинуть вони оком у Кирилівці огрядну та чепурну дівчину, хоч і вдовицю, абп чесного роду, та щоб не стара й доладна була. Без жінки й над самісеньким Дніпром, і в новій великій хаті і з тобою, мій друже-брате, я буду на самоті, я буду одинокий. [1])

Однак Тарас не міг оженити ся ані не дождав ся осісти над Дніпром у своїй хаті. Справа закупна землі проволіклась довго, позаяк майно під Каневом, котре Варфоломей хотів для Тараса набути, було городське. Опроче деякі лихі люди не хотіли допустити, щоб на пустці городській осів той, що людям волю писав«. Опісля ледви не ледви повелось сімї Тараса закупити се місце для його могили.

Живучи в Петербурзї, Шевченко удержував кореспонденцию зі всїми важнїйшими письменниками українськими, а із Дрезна дістав лист від Марка Вовчка.

А що Шевченко давно носив у своєму болючому серцї завітну, милу думку, викупити з кріпацької неволї хоч одну людську душу, — »спасти« як він казав, »душу«, то полюбив він щиро Лукерю кріпачку, ту ясну зіроньку, що зійшла для його й ясно осьвітила йому темну, нерадісну його дорогу«.[2])

Лукерия Полусмакова була кріпачкою поміщика Н. Макарова і служила горничною«

[1]) ibid. стор. 17.

[2]) „Споминки про Т. Шевченка". („Зоря", 1892; стор. 83).

у сестри його, В. Карташевської. Люблячи її пристрасно, Тарас написав вірш »Лікері« — на память 5. серпня р. 1860.

Але-ж Лікеря була лінива, неохайна й дуже легкодушна дівчина, то-ж і з нею Тарас не оженив ся.

Опісля М. К. Чалий радив Шевченкови оженитись з якоюсь »мадам« Соар у Київі, і проте писав Тарас Варфоломєєви, щоб сам поїхав у Київ та своїм оком на неї подивив ся: одначе додав він у своїм листі, що »по слуху вона йому не подобала ся.«[1]) Ще 4. падолиста р. 1860. співав Шевченко ось що в одній думці:

. . . Треба одружитись,
Хоча-б на чортовій сестрі,
Бо доведетця одуріти
В самотині . . .

Але незабавом опісля закинув Тарас всяку думку про женитьбу і втратив надію на щасливу долю в сїмянім житю.

Сидячи в академії художеств, Шевченко займав ся рисованєм і ґравіруванєм. Після перших своїх проб в сорокових роках займав ся він ґравіруванєм найпаче в останніх роках житя. Його »офорти« цінять ся високо художниками. Картини Тарасових, мальованих олійними красками, звісно мало: — зате збереглось від затрати доволї багато рисунків його сепією і крейдою. Рисунки Тараса здїлані понайбільше з натури. Є се або побутові сцени, — сцени з житя на засланю, або краєвиди. В офортах же Шевченко репродукував картини

[1]) „Правда“. 1875: стор. 970.

Рембрандта, Мурілля, Брюлова, або творив портрети й жанри.[1])

Так отже Шевченко не тільки зображав суспільно-національний побут України у своїх стихотворах, але старав ся змалювати у своїх картинах і зовнішнє обличе рідної неньки. Ті самі образи намагав він передати памяти земляків і кистю і пером, — і в його змаганях одно одним доповнюєть ся.

Того часу (р. 1860.) Шевченко зладив також деякі стихотвори й став писати книжочки для науки дітий. Наперед написав він Букварь южнорусскій, що його надруковано в Петербурзі р. 1861. Тарас хотів розкинути його по селах, де були школи: гроші-ж, які вплинули-б із продажі сієї книжочки, думав він положити в касу недільних шкіл.[2]) За букваром хотів Шевченко видати арітметику, етнографію, географію та історію українську для шкіл недільних і сільських.

По правді міг тоді поет про свою літературну й просьвітну діяльність ось що сказати:

. . . . . Орю
Свій переліг — убогу ниву,
Та сію слово: добрі жнива
Колись то будуть!

Міжтим Шевченко клопотав ся справою визволу своєї рідні з кріпацтва. А численна була

---

[1]) Поріви. статю „Иллюстраціи Шевченка" в журналї „Кіевская Старина", т. XX. 1888; стор. 8—11. Докум., и „Картины, рисунки и офорты Шевченка" — ibid., т. XXI, 1888; стор. 80—85.

[2]) Про „школи недільні" глядп „Історию руської літератури" — Омеляна Огоновського, том II. віддїл 1., стор. 92—98.

сімя Тарасова. Поміщик Валєрій Фльорковський, Поляк, готов був дати свободу сим мужикам, тільки без землї. Тодї Тарас хотїв заплатити йому по 85 рублїв за душу з полем, але він домагав ся вищої цїни. Вкінцї повелось Тарасови довести дїло до путя. Се вдїяло ся кілька місяцїв перед оповіщенєм царського маніфесту з д. 19. лютого 1861. про свободу всїх кріпаків.

II. Недуга, смерть і похорони Тараса Шевченка.

А вже-ж великі невзгодини й тяжкі злидні життя зломили сильну стать Кобзаря.[1]) Від падолиста 1860. став він нездужати і йому ставало щораз гірше; тому-ж, що він запопадливо ґравірував артпини та малював копію із свого портрету, приятелї його не добачили нїчого лихого в знемаганю його здоровля. Проте Василь Білозерський просив Шевченка 2. сїчня р. 1861., щоби схотїв бути »основателем« нового журнала »Основа«. Та от, уже 22. сїчня поет писав братови Варфоломею: »Погано я зострів оцей новий поганий рік: другий тиждень не виходжу з хати. Чхаю та кашляю, аж обісїло!« В тиждень опісля писав він ось-що: »Так менї лихо, що я ледви перо в руках держу!«[2])

В суботу, 25. лютого, в день іменин Тараса, перший відвідав його Михайло Лазаревський та

[1]) Шевченко був широкоплечий, приземпстий — чоловік кремезний, що мав, як то кажуть, здоровле желїзне. В мплих його очах вправжав ся супокій душі, а голос його був так мягкий, що нїколи не можна було доволї наслухатись розумної і милої його мови.

[2]) „Основа“, 1862: червець; стор. 24.

застав його в великих муках. Шевченко сказав, що годі йому дихати, та що цілу ніч переспів на постелі: проте просив Лазаревського, написати Варфоломеєви, що йому »дуже недобре«. Небавом прийшов лікар Барі, та замітив, що водна пухлина підійшла до легких. Ще того дня Тарас заявив бажанє, поїхати весною на Україну, кажучи: От, якби до дому, тамби я може одужав! Поетови хотіло ся ще жити й виспівати всї ті пісні, які таїлись в його душі: проте сказав кілька раз, що не хотів би ще вмирати.

Під вечір принесли Шевченкови отсю депешу з Полтави: »Батьку! Полтавці поздоровляють любого Кобзаря з іменинами й просять: Утиш, батьку! орле сизий! Вислухавши сих слів, Тарас озвав ся: Спасибі, що не забувають! Зрадів трохи тим сердечним привітом, але незабаром сказав: Чи не засну я? — возьміть огонь! Та годі було заснути вмираючому.

По десятій годинї в ночи прийшов до Тараса Лазаревський з Грицьком Честохівським. Поет сидів на постели, бо годі було лежати. Коли-ж Лазаревський спитав ся, чи не мінають йому спокою, відповів Тарас: »І справдї так: менї хочетця говорить, а говорить трудно«. Відтак оба приятелї лишили Тараса самого, — при нім остав ся слуга-салдат. Трохи не цілу ніч проспів Шевченко на постели, оперпись на неї руками: то запалював, то гасив сьвічку. О пятій годинї рано (26. лютого) казав себе убрати, хотячи зійти вниз до робітнї. Та тут Шевченко помер.

Смерть Тараса вразила громом Україну, що »втратила апостола правди й науки«. Тарас умер на чужинї, — »не в степу, не на могилї над Днїпром широким заснув Кобзар вічним сном

глибоким, а поліг над Невою, під снігами«. . .[1]) А вже-ж земляки Шевченка, що́ жили в Петербурзі, вміли оцінити вагу отсих слів його заповіту:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Були видні, було чути,
Як реве ревучий!

В сам день смерти »батька Тараса« зібрались приятелі його у Михайла Лазаревського і порішили перевезти тїло його на Україну і поставити йому памятник.

28. лютого ві второк мясопустного тижня відбулась похоронна »обідня« в церкві академичній. Приятелї Тараса виголосили тут кілька пращальних бесід і жалібних віршів.[2]) Відтак поета похоронили на кладовищі Смоленському, на котрому він за житя сидів і думав залюбки, і що́ його був також відрисував.

Незабаром опісля земляки Тараса, що́ жили в Петербурзі, старались впєднати у власти дозвіл, перевезти тїло його на Україну. Коли-ж вкінцї М. Лазаревський усунув в сій справі всякі перепони, то 26. цьвітня р. 1861. багато Українцїв прибуло в останнє на гріб Тараса. Отворено домовину, а відтак дехто побачив, що тїло Кобзаря не змінилось та тільки покрило ся пліснею. Дере-

[1]) Порівн. вірш Олександра Чужбинського в память Т. Шевченка („Основа". 1861: март, стор. 10).
[2]) ibid., мартъ, стор. 5—16.

Похорон Шевченка.

вляну домовину вложено в другу, цинкову й опісля заговорив Кулїш: «Що-ж се ти, батьку Тарасе, одїзджаєш на Вкраїну без червоної китайки, заслуги козацької? Чим же ти нижчий од тих козацьких лицарів, що червоною китайкою вкривали ся, заслугою козацькою пишали ся?... Розкиньте-ж, небожата, червоний цьвіт славетний по чорній, сумній домовинї Тарасовій! Нехай наш батько зявиться на Вкраїнї лицарем щирим, що жив і вмер, побиваючись про добро, про честь і волю нашу«...[1]) І покрито домовину червоною китайкою по козацькому обичаю.

Похоронами Шевченка клопотав ся в Київі »названий брат« його, Варфоломей.

6. мая внесено тїло Кобзаря в церков Рождества Христового в Київі на Подолї. Рано в ранцї вынесено домовину з церкви на улицю Александрївську, щоб зняти з неї фотоґрафію. В церкві не було нїяких бесід, але ледви вынесено домовину на улицю, треба було задержуватись з тїлом що кілька кроків, тому що вступало багато бесїдників найпаче з кругів молодїжи.

Коли відтак похоронний похід наближив ся до пароходу на Днїпрі, то з тїлом Кобзаря в останнє попрощав ся М. Чалий. Опісля кораблем відвезено домовину Тарасову до Канева: провожали її крім сїмї два приятелї Шевченка, Іван Сошенко й Віктор Забіла, Сошиха й Чалиха, та з двацять студентів. До Канева приплив тодї човном із Михайлової Гори М. Максимович, старий приятель Кобзаря. По відправі панахиди в соборній церкві занесено домовину на гору Чернечу. Та гора стоїть над Днїпром за три версти від

---

[1]) ibid., іюнь стор. 31[2].

Тарасова могила.

Канева і зоветь ся тепер Тарасовою. Вона така крута, що на неї трудно йти просто. Студенти викопали яму, і як поховано Кобзаря, то в кількох днях висипано могилу довгу з чотирма углами. Її обложено камінєм двома терасами, а верху неї поставлено деревляний хрест. Коли по двацяти роках тераси розсунулись і хрест похилив ся, то відновлено могилу. Тепер входить ся східцями деревляними на земляний курган, майже на три сяжні високий. Верх могили є плоский в чотири аршини проміру, а на тій площі стоїть величезний хрест желїзний в три сяжні високий разом з постументом. Чудовий образ природи розкриваєть ся перед очима путника із сеї могили, що зберігає порох батька Тараса. Гори, покриті лїсом, піднимають ся з одної сторони амфітеатрально і обмежують з-заду гору Шевченкову; по другій же сторонї видно з могили Днїпро-Славуту, що розкинув ся на долинї синьою лентою, а далї простягаєть ся безкрая низина заднїпрянська, — — мрїє степ, що був колись вольний, а тепер занапащений новим лихолїтєм.[1])

Ледви поховано Шевченка на Чернечій горі, то могилу його навідували нераз сотнї хлїборобів, — вони бо думали, що Тарас дав їм »волю«.

На могилу Шевченка ходять хлїборобы ще й тому, щоб сцїлитись від пропасниці та інших недуг. А вже-ж в переказах народу Тарас зображаєть ся лицарем, рівним Морозенкови, Нечаєви, Палїєви, — він то стає за волю »сермяжного

[1]) „На Українї“. Спомынки і враженя з подорожі. Написав Олександер Барвінський. („Дѣло“. 1885: число 112).

люду[1]). Дехто вірує, що він жиє досіль, та що замість його поховано когось іншого: дехто розказує, що його тіло в дорозі підміняли й вкрали; а дехто говорить, що він бувши характерником, встав невидимо з гробу. Так то між народом українським утворилось про Тараса чимало легенд.

Ось і житє поета-мученика, що й в тяжкому лихолітю висказав свій ідеал отсими словами:

І хочетця . . . Боже милий!
Як хочетця жити,
І любити Твою правду,
І весь сьвіт обняти.

---

[1]) Вже Мих. Максимовичъ писавъ Шевченкови ось-що: „На правой сторонѣ Днѣпра вы стали лицомъ миѳическимъ, о которомъ идутъ уже баснословія и легенды, наравнѣ съ преданьями старыхъ временъ." (Чалый, „Жизнь и произведенія Т. Шевченка", стор. 156).

ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

Хоч Тарас Шевченко був поет ґеніяльний, то все-ж не зберіг ся він від впливу народньої (людової) поезиї української, а подекуди й від впливу літератури російської та польської. В початках свого літературного змагання нахиляв ся він до романтизму. Але романтичність, яка проявляєть ся в Шевченкових стихотворах його найраннїої літературної діяльности, не має прикмет того романтизму, який зявляв ся в Росиї в двайцятих роках. Коли бо отсей російський романтизм витворив ся із романтизму нїмецького, то стихотвори Шевченкові з романтичною закраскою проявляють вплив тих романтичних мотивів, яких знаходимо так багато в народній поезиї українській. А позаяк вдача народу українського вважаєть ся подекуди сентиментальною, то й деякі сентиментальні думки Тарасові є вірним образом думок і почувань сего народу. Вже-ж муза Шевченкова зуміла покористуватись усїм богатством народньої поезиї, — зуміла зєднити красу природної творчости народу з художницькою творчостю ґеніяльного поета.

Прикмету чисто романтичну мають з того часу тільки два стихотвори: »Перебендя« і »То-

поля«.[1]) Закраску романтично-сентиментальну має думка, що починаєть ся словами: »На що менї чорні брови«, міжтим коли стихотвір »Думи мої« проявляє прикмету романтично-национальну.

Чисто национальну прикмету зявляють чотири стихотвори: 1. До Основяненка. 2. Іван Підкова. 3. Тарасова ніч. 4. Гамалїя.

А в поемі »Гайдамаки« бачимо суспільно-национальні змаганя поета, котрий бажав закрасити їх сьвітоглядом романтичним.

Пишучи »Гайдамаків« поет стояв по части під впливами чужих лїтератур,[2]) хоч він сам каже, що розказав козацьку славу за дїдом своїм так на-вманя без книжньої справи. Саме тодї полюбив він националїзм козацький, котрий спонукав його глядати ідеалу України в минувшинї й виспівати той ідеал в великій поемі.

Тодї то Шевченко написав епічний стихотвір »Наймичка«, котру називають »найпростїйшою і найреальнїйшою з усїх поем Шевченка«. Однак деякі пізнїйші стихотвори Тараса суть більш реальні від »Наймички«. Сей стихотвір визначуєть ся чудовими ідиллїчними образами і біблїйною простотою, а польський письменник Совінський добачає в »Наймичцї« що до інвенциї стократь цїннїйші прикмети, чим в »Катеринї«.[3])

---

[1]) Др. Третяк думає, що головні моменти „Тополї“, винявши переміну дївчини в тополю, знаходять ся в баллядї Міцкевича „Ucieczka“ („Про вплив Міцкевича...“, стор. 15).

[2]) Іван Франко думає, що Шевченко почав писати поему „Гайдамаки“ під впливом повісти Чайковського „Wernyhora“. („Kurjer Lwowski“, 1893; Нр. 67, в статї „Taras Szewczenko“).

[3]) „Taras Szewczenko“. Studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu Hajdamaków. Wilno, 1861; str. XL.

Хоча-ж в початках літературної діяльности козачина явилась ідеалом національних змагань Тарасових, то вже-ж незабаром насунулась поетові думка: »хто взяв волю Україні?« Мабуть уже в починах своєї творчости линув він душею до того руху політичного, що в двайцятих роках зворушив суспільність російську Йому були звісні змагання декабристів, котрі в грудні р. 1825. заподіяли революцию проти Миколая I., що вступив на престол по смерти Олександра I. Шевченко міг дізнатись, що проводирі того руху (Пестель, Муравєв і і.) бажали знести кріпацтво, домагали ся рівних прав для всіх і лучшого виконання законів. Відтак перегодом витворив ся в душі його антаґонізм до царизму. Він позбув ся старокозацької закраски українського патріотизму і написав дві політичні поеми »Сон« та »Кавказ«, в котрих виступив ворожо проти царської самоволі.

Вище від поеми »Сон« стоїть »Кавказ«. Хоча бо поодинокі думки »Сну« є справді гарні, то нема тут суцільного, орґанічного твору, нема епічного спокою в оповіданю і пригожої перспективи у змальованю поодиноких образів сеї поеми, задля чого Драгоманов каже, що »Сон« може назвати ся »приміром розтріпаности« поета. Оба сї стихотвори оцінив також Франко. »Сон — пише він — се велике оскарженє темного царства за теперішні й минувші кривди України. Кавказ же — се огниста інвектива против темного царства із становища загально людського — се може найкраще свідоцтво щирого людського чувства поета«.

Пишучи поему »Сон«, поет найглибше глянув в рану сучасного побуту суспільного. Видячи

ріжнородні образи людської недолі, поет рад був високо полетіти за сині хмари, щоб не чути людського сьміху і плачу, — вже-ж хоч за тими хмарами нема власти й кари...

Коли Микола Костомаров заснував політичне товариство Кирило-Методіївське, то Шевченко став головним речником високих ідей сього славянофільського кружка.

Саме тоді, коли Шевченко був речником ідей згаданого товариства, написав він »Дружнє посланіє до мертвих і живих і ненарожденних земляків, в Україні і не в Україні сущих«. Коли товариші поета, члени того братства, висказували свої теорії про всеславяньство, то Шевченко заявив здорові гадки про суспільне, просьвітне й національне відродженє своїх земляків. Основною думкою сього стихотвору є зазив, щоб усї Українці, пани й хлібороби, сьвічні й темні, обняли ся мов брати, та й підносили спільний добробут і правдиву просьвіту, — щоб пани й взагалї сьвічна частина суспільности не вдоволялись тільки либеральними фразами, але щоб і ділом помагали народови.[1]) — Пишучи сей стихотвір, поет позбув ся вже свого ентузиязму до колишньої гетьманщини, бо сказав, що ясновельможні гетьмани то »раби, підніжки, грязь Москви, Варшавське сьміття!«

Між гетьманами Шевченко незлюбив тоді найпаче Богдана Хмельницького, котрий піддав

[1]) Сю основну думку „Дружнього Посланія“ висказав Ілля Кокорудз у своїй естетично-критичній студії про сей стихотвір Шевченка. („Зоря“, 1885; стор. 202).

Україну під кормигу Москви. Тому-то в стихотворі »Розрита могила« вкладає він в уста матери України ось які слова:

Ой, Богдане, Богданочку!
Як-би була знала, —
У колисці-б придушила,
Під серцем приспала!

В отсім стихотворі дорікає він Москалеви, що могили розриває-розкопує і чогось там шукає, — дорікає перевертням, що вже підростають та поможуть Москалеви господарювати. Відтак згадує Шевченко про могилу, що її москалі на четверо розкопали й розрили, шукаючи скарбу (волі), схороненого старими батьками Українців.

Так отже з годом-перегодом в давній бувальщині козацькій Шевченко не добачував уже засновку до своїх стихотворів. Гетьманів назвав він в »Чигирині« »недолюдками«[1]) і заявив, що »заснула Вкраїна, буряном укрилась«, що вона »дітям надію в степу оддала, а надію вітер по полю розвіяв«. Хоча-ж Чигирин проспав степи, ліси і всю Україну, хоча він сам заснув повитий жидовою, то годі заснути постови; — думи прокляті рвуть ся душу його запалити і відтак на зораним перелозі рад-би він посіяти свої щирі сльози, сподіючись, що може зійдуть і виростуть ножі обоюдні, розпанахають погане, гниле серце трудне, і вицідять сукровату і наллють живої козацької тії крови, чистої, сьвятої.

---

[1]) Поет заявляв свою симпатію гетьманови Мазепі. Звісно нам, що Шевченко писав лібретто до опери „Мазепа“, що до неї мав зладити музику Петро Селецький. („Кіевская Старина“, т. IX. 1884; стор. 621).

Поки що заявляв поет свої симпатії славним Запорожцям, котрі колись »аж до моря степ широкий крили«. Про них спімнув він добрим словом уже в стихотворі Іван Підкова«: відтак в »Невольнику« зобразив поет січовика, котрому Турки-яничари випекли очи гарячим залізом. Ідеалом же лицарського завзяття Запорожців являється ся в »Кобзарі« славний Хвастовський полковник, Семен Палій, котрого поет зобразив опісля по мистецьки в епічнім стихотворі »Чернець«.

Поет у творах від р. 1843—1847. доторкав ся понайбільше дійсности в житю політичнім, національнім і суспільнім і тоді не було в него снаги, займатись житем психічним і компонувати думки. Вже-ж найбільше думок зложив Шевченко від р. 1847—1857., коли жив в неволі. Сї думки нагадують „Tristia“ Овідія Назона, що жив на засланю над Чорним морем: тільки-ж своїм змістом Шевченкові думки є глубші і більш поетичні від сумовитих рефлексий римського поета.

Про сї думки пише Франко ось-що: Період другої неволї поета — се період лїричних пісень, почасти особистого змісту, хоч і з широкою політичною та соціяльною закраскою, почасти вельми оригінальних і характерних парафраз на пісні народні.[1])

»В думках своїх«, каже відтак Ілія Кокорудз, подає поет найвищі і найправдивші ідеї, до яких дійшла образована і Христовою наукою осьвічена людськість. Отже ідеї того, що єсть добре, правдиве і красне, — ідеї передовсїм

[1]) „Зоря“. 1891: стор. 90. — До тексту кращих думок і деяких інших стихотворів Шевченкових уложив Микола Лисенко чудову музыку, котра зєднала йому славу европейську.

найкращої любови своєї рідні, свого племени, свого народу, а через свій нарід і любови людскости«.[1])

Та от, живучи в неволі, поет почав прикладати аналїзу до прояв суспільного побуту Украіни і відтак витворив ся в його душі реальний съвітогляд, котрий тодї був подекуди закрашений націоналїзмом. Тодї писав Шевченко, що »немає гірше, як в неволі про волю згадувать«. Так заговорив він съміле слово про неволю в громаді. «Любов до мужика до невільного, — се найголовнїйша провідна ідея Шевченка і як поета, і як чоловіка. Він заявив, що »якби розказать про якогонебудь одного маґната історию-правду, то перелякать саме-б пекло можно, а Данта старого полупанком нашим можно здивувать«. Шевченко підносив отже протест проти крінацтва, бо бачив село обідране кругом, — бачив ледачого пана, що, бючи поклони, робив в селї таке, чого-б і зьвір дикий не зробив.

Відтак здавало ся поетови, що вже нїчого нема съвятого на землї, та що й самого Бога вже люди проклияли. Хоча-ж тодї в уяві поета все було брехня: царі, попи, — то всеж взивав він земляків, щоб молили ся Боговп съвятому, молились правді на землї, а більш на землї нїкому не покланялись. Тільки в тяжкім одчаю душі сказав поет, що в далекій неволї немає слов, немає сльоз, немає нїчого, — нема навіть кругом тебе великого Бога. Якже влагодилось сильне зворушенє його душі, то поглядав він на съвіт ясним оком, зявляючи, що йому дуже хочеть ся жити і любити Божу правду і весь съвіт обняти.

---

[1]) „Дѣло“. Львів, 1892; число 149.

Реальний напрям писаня по 1847. р. бачимо найпаче в стихотворах: 1. Марина: 2. Сотник. Реалїзм із закраскою романтичною проявляєть ся в поемах: 1. Варнак: 2. Петрусь: 3. Москалева криниця. Романтичною же прикметою визначують ся особливо балляди: 1. Русалка[1]) 2. Лїлея.

Якже-ж Шевченко вернув ся з неволї, то реалїзм його переходив іноді в натуралїзм, хоча при чутливій своїй вдачі проявляв він і тоді ще подекуди змагання ідеальні. Він просив Бога, щоб дав йому тільки любов, а робочим рукам низпослав свою силу, та щоб послав усїм людям на землї єдиномисліє і братолюбіс. Но його думцї люди живуть тільки в селищах, опроче нема ніде правди й волї.

Причину неволї й недолї видів поет в царизмі і відтак супроти него зявив ся він республиканцем.

Поет питаєть ся: чи буде суд? чи буде кара царям, царятам на землї? відтак в уяві своїй видить він, що від корїня зелені паросли ростуть, — що козак безверхий упаде, розторощить трон, порве порфиру, роздавить кумира.

Шевченко повставав не тільки проти царизму, але й проти византийства церковного. Таку то церкву, щоб визискує народ для ледачих цїлий, зове поет »церквою-домовиною«.[2])

Із Біблії взяв поет засновок і до своїх »псалмів«. Сї стихотвори (числом 10) уважають ся вільною парафразою псалмів Давидових, тільки ж

[1]) По думцї д-ра Третяка „Русалка" найбільше похожа на Міцкевичеву балляду „Кубка" („Про вплив Міцкевича..." стор. 8).

[2]) Партицький, „Провідні ідеї в писмах Т. Шевченка"; Львів, 1872; стор. 29.

Шевченко прикрасив їх своїми думками про волю, звіщаючи суд Божий царям і судцям. Поет каже, що небесний Владика став судити земних владик, що »кров невинну розливають людий убогих, а багатим судом лукавим помагають«.

Шевченко написав також одну драму п. з. »Назар Стодоля« в 3 актах. Се є твір з тої доби поетичного змагання Тарасового, коли то український Кобзар придержував ся політично-національного напряму літературного. Крім українського тексту автор зладив ще й російський переклад сего драматичного твору, бо бажав, щоб сю його драму виставлено в театрі петербурськім. Хоча-ж в сім творі нема справжньої завязки драматичної, і хоч інтрига розвязуєть ся вельми швидко, ба й значевя, то характери головних дієвих осіб, козака Назара і його товариша Гната, начертані рукою великого художника-поета.

Тарас Шевченко придбав собі славу віковічну своїми стихотворами лїричними, бо вже-ж і епічні його писаня суть закрашені лїричними зразками й рефлексіями. Поезия Тарасова — се пісня. Поправдї міг Костомаров сказати, що пісня Шевченкова сама собою була піснею народною, але новою, — піснею такою, яку міг-би заспівати тепер цїлий народ, та що Тараса мовто вибрав увесь народ, щоби співав замість него.[1]) Не диво

[1]) „Воспоминаніе о двухъ малярахъ“ („Основа“. 1861, апрѣль, стор. 51). — Франко оцїнює ось як поезію Шевченкову: „Коли-б менї прийшлось одним словом схарактеризувати поезію Шевченка, то я сказав-би: се поезія бажаня житя. Свобідне житє, всесторонний, нїчим не опутаний розвій єдиниці, цїлої суспільности, цїлого народа, — се ідеал Шевченка, котрому він був вірним цїле житє“. („Зоря“. 1891: стор. 90.)

проте, що Куліш ставить Шевченка вище Пушкина,[1]) та що Великорус А. Пипін підносить його понад усіх поетів славянських.[2]) Шевченко — се останній Кобзар і перший великий поет нової великої літератури славянського сьвіта.[3]) А вже-ж був він також народним пророком, що́ звіщав своїм землякам будущу, кращу долю, сказавши, що »встане воля«.

Треба тут ще згадати, що Шевченко писав досить по російськи. Крім дневника, автобіографії[4]) і деяких листів[5]) написав Шевченко по російськи ще два стихотвори епічні, частину одного твору драматичного й десять повістий.[6]) Ось і перелік сих творів: I. епічні стихотвори: 1. Слѣпая; 2. Безталанный или Тризна. — II. драма: Никита Гайдай. — III. Повісти, числом 10.

В тих повістях малюють ся реальні образи суспільного житя на Україні за часів кріпацтва. Деякі-ж із них, як Наймичка, Художникъ

---

[1]) „Хуторна поэзия". У ві Львові. 1882; стор. 40.

[2]) „Вѣстникъ Европы". С-Петербургъ. XXIII годъ; томъ II. 1888, в статті „Русскія сочиненія Шевченка"; стор. 250.

[3]) Се слова А. А. Григорьева в часописи „Время". 1861, апрѣль; стор. 637. — Порівн. „Русскую Старину" за мартъ 1880 г. стор. 594—595.

[4]) Первісну автобіографію Т. Гр. Шевченка надруковано в журналї „Кіевская Старина", том XIII. 1885; стор. 431—435.

[5]) По російськи Шевченко писав листи найпаче до Бронислава Залеського. („Кіевская Старина"; том V. 1883, стор. 161—176; 611—622; 853—856).

[6]) Всї ті повісти написав Шевчевко прозою. Появляли ся они в перекладах на нашу мову в „Зорі", часописї для руських родин, що виходила у Львові до р. 1897. В додатку до львівської „Правди" 1894. вийшов переклад Дневника Тарасового, що становить 3. том „Кобзаря" видання д-ра Ом. Огоновського.

»Близнецы« мають високу літературну стійність, дарма, що Костомаров добачив в повістях Тарасових мельодраматичне, або й розтягле писане[1]). В тих творах проявляєть ся велика любов поета до природи, котру він зове »прекрасною, могучою, вольнолюбивою.«[2]) Із повістий можна дізнатись, що Шевченко був доволі съвічним чоловіком. Вже-ж знав він Гомера, Верґілія, Овідія (в перекладі російськім), читав історию Тита Ліві (в перекладі), »Исторію Руссовъ«, романи Вальтер-Скотта і Бальзака, поезиї Шіллера, Ґетого і Кернера, а »стихи Пушкина не сходили у него съ языка«.[3]) Тарас згадує про фільософа Бекона, про »череповѣда« Ляватера і т. і. Впрочім каже він, що читав »немало«, та що книжки були для него неначе хлібом насущним.[4]) З того всего видно, що ті повісти, писані по російськи, є важним причинком до автобіоґрафії Шевченка. В них зявляють ся найкращі прикмети вдачі його: глибока релїґійність, любов до всякого чоловіка, — бажанє волї й братерства братнього.

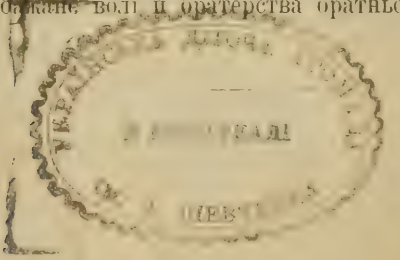

[1]) „Русская Старина“. С-Петербургъ: томъ XXVII: 1880; стор. 610.
[2]) „Кіевская Старина“, т. XIX. 1887; стор. 591.
[3]) ibid. стор. 68.
[4]) ibid., т. XVII. 1887. стор. 278. 285.

АРТ. ПЕРЕПЛЕТНЯ КНИЖОК
О. БЕРЛАДИНА
P. O. BOX 83
MONTREAL, QUE., CANADA